

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2020, s. 4: 179-218

Kur'an Âyetlerine Konu Olan Pişmanlıkların Sebepleri
The Reasons of The regrets Subject to The Verses of The Qur'an

Hayri ERENAY

Erdemli Müftüsü

Erdemli's Mufti

Mersin / TURKEY

hayri.erenay@diyanet.gov.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5367-9465

DOI: [10.5281/zenodo.4026080](https://doi.org/10.5281/zenodo.4026080)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 10 Haziran / June 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02 Eylül / September 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: ERENAY, H. (2020). Kur'an Âyetlerine Konu Olan Pişmanlıkların Sebepleri. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (Eylül 2020): 179-218

İntihal: Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: this article has been scanned by itenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz*

Makalede, ayetlerde işaret edilen pişmanlıkların sebepleri genel bir bakış ile konu alınmıştır. Sebepler üzerinde durulurken ayetlere zikredilen somut örneklere değinilerek, konunun daha anlaşılır olması hedeflenmiştir. Pişmanlıklar anlatılırken, olgu ile karşılaşanların yaşadıkları detaylara da yer verilmiştir.

Kur'an, pişmanlıklara vurgu yaparken inanç merkezli değil, insan merkezli bir bakış açısı geliştirmiştir. İzlenen genel bakış açısı ile bu olgunun insani bir gerçeklik olduğuna vurgu yapılmıştır. Pişman olmak, nedamet duy-mak, imtihan olmanın bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamil manada bir imtihandan söz edebilmek için, kişinin karar alırken seçme ve irade hakkına sahip olması gerekmektedir. Seçme ve irade hakkı ise Kur'an'a göre insan ve cinleri diğer varlıklardan üstün kılan en temel özelliktir. Mesela nebatat ve hayvanatın böyle bir kabiliyeti bulunmamaktadır. Bu durum onların imtihan ve pişmanlık yaşamalarına mani olmaktadır. Ancak yaşanan her pişmanlık, insana kemale erişmede çok büyük fırsatları da beraberinde sunmaktadır.

Kişisel ve içtimai olarak yaşanan pişmanlıkların sebepleri üzerinde geliştirilen eleştirel bakış açısı, hayata dair yeni bir sahifenin açılmasını sağlamaktadır. Pişmanlık kişisel açıdan tecrübe ile kuşanmış, ani sarsılmalara karşı dayanıklı fertler meydana getirirken; toplumsal açıdan da yeni medeniyetlerin inşasına kapı aralamaktadır. Tarihin en büyük medeniyetleri en büyük toplumsal pişmanlıkların yaşandığı coğrafyalarda kurulmuştur.

Pişmanlık insanları diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerden biridir. Hiçbir hayvan ve nebat yaptığına pişmanlık duyamaz. Pişmanlık bu manada bir kemalin alamet-i farikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedamet ve itiraf, insanı diğer varlıklardan ayırt ederek üstün kılan, hayatta önemli tecrübe birikimlerini elde etmeyi sağlayan temel olgulardandır.

Anahtar Kelimeler: Kuran, ayet, insan, pişmanlık, itiraf.

---

* Bu çalışma "Kur'an da İtiraf ve Pişmanlık Olgusu" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Abstract

In this article the regrets subject to the verses of the Qur'an are focused on. While concentrating on their reasons, some concrete examples are touched on so that the theme of the article can be better understood. While describing the regrets, the details of the incidents experienced by those who faced this phenomenon are given.

The Qur'an has put forward a human-centered perspective rather than a belief-centered perspective while emphasizing regrets. As touching on them, it has been emphasized with an overview that this phenomenon is a human reality. The phenomenon of feeling regret occurs as the necessity of being a human tested by the Creator. Making a decision while being tested requires to have willpower. According to the Qur'an, willpower is the basic characteristic that makes man and jinn superior to other creatures. Plants and animals do not have such capability.

This situation prevents them from being tested and feeling regret. Yet every regret lived offers man very great opportunities along with it in reaching maturity. A critical perspective developed on the reasons of regrets that are lived individually and socially causes opening a new page. On the one hand, while regret has been leading to the emergence of individuals who are experienced and resistant to difficulties, on the other hand it has been opening a door for building new civilizations. The greatest civilizations in history have been founded in geographies where the greatest social regrets have been lived. Feeling regret and confession is the main fact of man that makes him different from other beings.

Keywords: The Qur'an, verse, man, regret, confession.

Giriş

Pişmanlık duygusu, kul olmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgunun sebab-i aslisi olan imtihanın, ilk insan Âdem (a.s)'ın yaratılışı ile başlayıp kıyamete kadar devam edeceği anlaşılmaktadır. Sadece kâfir ve müşriklerin değil, tövbe etmeden ölen müminlerden bazılarının da kıyamet günü bu olguyu yaşayacakları anlaşılmaktadır. (Nisa, 4/29; Enfal, 8/28; Münafikun, 63/9-11; Münafikun, 63/9-11)

İnsan, faydalı tecrübe ve sonuçları bazen hata yaparak öğrenir. Kişi hata yapmış olmaktan korkmadan, yaşananlardan ders çıkararak pişmanlıkla yanlışından uzaklaşmayı hedeflemelidir. Günâhların akabinde yaşanan üzüntü verici duyguların içinde, biri diğerini tetikleyen birçok his bulunur. Fakat bu karmaşık ruh hali esnasında en fazla üzüntü, pişmanlık ve suçluluk duyguları ön plana çıkmaktadır. Pişmanlık olgusu insanı irade sahibi olmayan varlıklardan ayıran en belirgin duygu olarak ön plana çıkar. Suçluluk ve pişmanlık duyguları ile kişi kendi özgür iradesinin farkına varır. Bunun neticesinde de nefisini sorguya çekebilme erdemine erişerek kendi hatasını görüp bu durumdan kurtulmanın mücadelesini verir. Pişmanlık ve vicdan azabının yoğunluğu ile süresinin uzaması, kişide başka psikopatolojik sonuçlar da doğurabilir. Bu gibi durumlarda, bireyin benlik değerlerini aşırı derecede zayıflatan, gerçek kusurla orantısız, abartılı bir suçluluk duygusu baş gösterir. Bu olumsuz yoğunlaşma, kişiyi kötü biri olduğuna inandırarak ardından da depresyona sokar. Bu safhada pişmanlık halini mutlaka tövbe ve arınma duygusu takip etmelidir.

İyi yönetilen pişmanlık ve vicdan azabı, insan davranışlarını yapıcı yönde değiştirmeye, kötü davranışları engellemeye yönlendirir. Kontrol edilebilir ve yönetilebilir olduğu müddetçe pişmanlık, insan için yeni ve büyük fırsatları doğuran olumlu bir faktör olabilmektedir. İnsan, hatanın tenkitini ve teşhisini kıvamında bir iç muhasebeyle yaptığında, bıraktığı yerden yeni tecrübe ve birikimlerle hayata daha güçlü tutunabilmektedir.

1. Kur'an Âyetlerine Konu Olan Pişmanlıkların Sebepleri

1.1. İnsanın Yaratılış Hikmetini Sorgulamanın Pişmanlığa Sebep Olması

Bu pişmanlık sebebi, insanın yaratılışını itirâzi bir duruşla sorgulamaları üzerine melekler tarafından yaşanmıştır. Hikmet gereği bir beşerin yaratılacağını öğrenen melekler kısa süreli duraksama akabinde, hikmet sorgulama babında sorgulayıcı bir duruş ortaya koydular. Ancak yaratılışın ilahi emirle murat edildiğini öğrendiklerinde, öncesinde ortaya koydukları tutumlarından olayı pişman olduklarını beyan ettiler. İşte bu durum Kur'an'da aktarılan ilk pişmanlık sebebi olarak kaydedilmektedir.

Meleklerin, düşülen bir hatadan sonra tenzih ve istiğfar ifadesi olan “Sübhanek” kelimesini kullanmaları; baştaki itirazî duruşlarından dolayı yaşadıkları pişmanlığın açık bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus âyetlere şöyle konu olmuştur:

“Hani rabbın meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "(Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah "Şüphesiz yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu.

Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi.

"Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin" cevapını verdiler.” (Bakara 2/ 30-32)

Meleklerin “Sübhanek (en yüksek tesbih ve tenzih sana ya Rab!)” ifadesi ile her şeyi bilen ve daima alîm ve hakîm olanın, sadece Allah olduğunu ifade etmeleri; aynı zamanda bir acziyeti izhar ve arz-ı tesbihtir. “Sübhanek”de ekseriyet bir hata neticesinde yapılan tövbe mukaddimesidir (Yazır, 1982: I/313) Allah Teâlâ’nın meleklere hitabı; istifsarda acele ettiklerinden dolayı itabı işaret etmektedir. Çünkü melâikeye evlâ olan, işin akıbetini bekleyerek zuhurata tabi olmaktı. Bu evlâyı terk ettiklerinden dolayı itab-ı ilahiye müstahak olmuşlardır. Melekler “Sübhanek” ifadesi ile acziyetlerini izhar, kusurlarını pişmanlıkla itiraf etmişlerdir (Vehbi, 1966: I/96)

1.2. Yasak Meyveden Yemenin Pişmanlığa Sebep Olması

Yasaklanan ve haram kılınan şeylerden yemek, temel pişmanlık nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. İnsan, fıtratı gereği kendisine yasaklanana düşkünlük gösterip merak eder. Tarih boyunca insanoğlunun haram kılınan şeylerle beslenmeye meyli, yaşanan pişmanlıkların ana sebeplerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun Kur’an daki en belirgin örneği ise Hz. Âdem ve eşinin yaşadığı haram meyve ile imtihanlarından sonra yaşadıkları kaybedişin neden olduğu nedamettir.

Âdem ve eşi, meleklerle yaşanan “eşyanın esmasını haber verme” imtihanından sonra “yasak ağacın meyvesinde yemeyin” emri verilmesine rağmen

men bu emri çiğneyerek pişmanlık ve şaşkınlık içinde kaldılar. İmtihanı kaybetmiş olmanın akabinde yaşadıkları derin teessür duygusu ile içine düştükleri durum Kur'an'da önemli pişmanlık sebeplerinden biri olarak göze çarpmaktadır. İblis, yaşadığı "secde" imtihanını kaybetmesinin sebebi olarak Adem ve Havva'yı gördüğü için kıyâmete kadar düşmanlığını ilan ederek onları takip etmeye başladı. (Bakara, 2/34.)

Hz. Âdem ve eşine bir ağacın meyvesi hariç cennette tüm nimetler helal kılınmış, haram kılınan meyveye de kesinlikle yaklaşmamaları hususunda uyarıldılar. İblis, önceki adavetini unutmuyarak, iğvayla ayaklarını kaydırıldı. Onları aldatarak Cennet'ten çıkarılmalarına neden olan "yasak meyveden yeme" cürüm ve günahını irtikâp ettirdi.

İblis, Âdem ve eşini günaha ikna ederken onlar için iyilik düşündüğüne dair yemin ederek yasak ağaçtan yedikleri takdirde melekler gibi olacaklarını ve ölümsüzlüğün sırrına erişeceklerini söyledi. Onlara Allah tarafından bu ağacın meyvesinin, melek olmamaları ve ölümsüzlüğün sırrını elde etmemeleri için yasaklandığını fısıldadı. Şeytan verdiği bu vesvese ile yasak meyveden yedirip onların örtülü olan avret yerlerini açarak kendilerine göstermeyi ve cennetten kovulmalarını sağlamayı hedeflemiştir. (Araf, 7/19-21)

Âdem ve eşi yasak ağacın meyvesinden yedikleri anda ayıp yerleri açılıp görüldü. Bunun üzerine cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Allah, daha önce "bu ağaca yaklaşmamaları gerektiğini ve Şeytan'ın kendilerine apaçık bir düşman olduğu" hususunu onlara hatırlattı. Ancak olan olmuş yasak ağacın meyvesinden yemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Âdem ve eşi işledikleri günahın büyüklüğünü ve Şeytanın yalan söylediğini anlayınca "Allah'ın ikazını unutup, düşmanları olan Şeytan'ın yalan yeminine inanmış olmanın" verdiği büyük bir pişmanlık ve çaresizliğin içine düştüler. Neticede Allah insanlığın atasına ve eşine merhamet ederek onlara nasıl tövbe edeceklerini öğreterek onlara tövbenin yolunu gösterdi.

Burada dikkat çeken husus Âdem ve eşi, İblis'in hata sonrası geliştirdiği "bahaneler uydurup ona sığınma" tavrının tersine, doğrudan pişmanlık ve itiraf ile tövbe etmeleridir. Onların, tövbeyi merkeze alarak bahanelere sığınmadan Allah'a yönelmeleri af ve sonsuz mutluluk kapısını aralamışken; İb-

lis'in itiraf, tövbe ve pişmanlık yerine kibir yolunu tutması ebedi hüsrana ve pişmanlık sebebi olmuştur.

Bu hususa A'raf suresinde şöyle işaret edilir:

"(Buyuruldu ki:) "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz şeyden yiyeceksiniz. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz." Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara vesvese verdi ve "Rabbimiz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi.. Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti. Böylece ikisini de hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size açık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi."(Araf, 7/19-22)

Âdem ve Havva yasak meyveyi yemeden önce, bir bakıma çocuk gibi saf ve günahsız oldukları için birbirinin cinsel özelliklerine ilgi duymuyorlardı. Fakat şeytanın kışkırtmasına kapılarak yasağı çiğnediklerinde üzerleri açıldı. Bunun üzerine mahrem yerlerini hemen yapraklarla kapatmaya gayret ettiler. Şeytanın Âdem ve Havva'yı vesveseyle kandırması onun insanlığa ilk kötülüğü, onların yasak meyveyi yemeleri de insanlığın ilk günahı oldu. A'raf suresi 12. âyette işaret edildiği gibi İblis günah işlemiş ancak tövbe edeceği yerde kibre kapılıp günahda ısrar edince, bu süreç onun aşağılıklarından olarak damgalanmasına neden olmuştur.

Âdem ve eşi ise işledikleri günah sonrasında mazeretler üreterek onların arkasına sığınmamış tersine tövbe ederek pişman olmuşlar ve sonuçta affa mazhar kılınıp yücelmişlerdir. Bu zorlu imtihandan sonra İblis ve melekler, yeryüzünün halifesi olarak nitelenen insanın, günahlarını itiraf ederek yücelmesine şahitlik etmişlerdir. Bu imtihan bu süreçte, kötülüklerde ısrar etmek ve bahaneler üretmenin kulun değerini düşürdüğü ortaya çıkmaktadır. Yine işlenen hatalardan dönüp pişman olarak tövbe etmek ise, kulun değerini yüceltmektedir." (Karaman vd., 2004: II/404; Ayrıca bkz: Râzî, 1420: XIV/25).

Kuşkusuz Âdem ve Havva'nın cennette saf ve günahsız olmaları iradeye dayanmadığı için -kötü bir durum sayılmasa bile- ahlâkî bir değer de ifade

etmiyor, sadece içgüdüsel bir karakter taşıyordu. Ancak öyle anlaşılıyor ki, "...şu ağaca yaklaşmayın..." şeklindeki yasaklamayla birlikte yasağa uyup uymama hususunda kendilerine irade ve tercih yeteneği de verilmiş bulunmaktadır. Böylece insanlığın atası ve eşi, yasaklanmış ağaçtan yeme olayında içgüdüsel davranma aşamasından, bilinçli ve iradeli davranma aşamasına geçmişler, kötülüklerinin farkına varıp af talepleri ile bağışlanmışlardır. İnsan seçme özgürlüğü olan, hata yapabilen fakat yanlışlarının farkına varınca bunu itiraf ve tövbe eden, iyiliğe yönelme bilinç ve iradesini gösterebilen bir üst varlık kategorisinin başlangıcını, yaşadığı bu ilk imtihanla elde etmiştir (Kutup, 1412: III/1268-1272; Kurtubi, 1964: VII/181; Karaman vd., 2004: II/510-512).

Âdem (a.s.) ve eşi işledikleri günahın büyüklüğünü kendilerini örten örtünün birden açılıvermesi ile anladılar. Bunun üzerine günahı işleme kararına etkilerinin eşit olduğunu da göz önünde tutarak ikisi birden aynı anda ve aynı kelimelerle pişmanlıklarını dile getirdiler:

Dediler ki: "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!" Allah, "Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır" buyurdu; "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız" dedi.(A'raf 7/23)

Hiz. Âdem ve eşi, Rablerinin ikazı üzerine "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz" diyerek yaptıklarına pişman olarak Allah'tan bağışlanma dilediler (Nisâburi, 1416: III/219; Karaman vd., 2004: I/107-109).

1.3. Kardeş Katlinin Pişmanlığa Sebep Olması

Çeşitli saiklerle kardeş kavgaları ve çekişmeleri tarihte hiçbir zaman eksik olmamıştır. İnsan fıtratında imtihan gereği var olan haset ve kıskançlık, kimi zaman cana kıymaya kadar kişiyi sürüklemiştir. Yaşanan anlık öfke ve kavgalar büyük pişmanlıklar doğurmuştur.

Hiz. Âdem'in iki oğlunun yaşadığı ve temelinde haset ve şehvi dürtülerin olduğu ilk cinayette bu sebepler arasında yer alır. İlk peygamber Hiz. Âdem'in iki oğlu Allah'a kurban birer kurban takdimi için sözleştiler. Kurbanı

kabul edilmeyen diğeri öldürüp büyük bir pişmanlık duygusu yaşadı. (Maide, 5/27-32)

Bu cinayet insanlık tarihinde ilk cinayeti işleyen Kâbil'in ve cinayete kurban giden Habil'in adı Kur'ân'da açıkça geçmez. Ancak Hâbil'in ölümü, Kâbil'in pişmanlığı ile biten bu olay, Kur'ân'da detaylı bir şekilde aktarmaktadır (Harman 1996: XIV/376; Tekvîn, 4/1-2).

Hz. Peygamber, insanlık tarihinde bilinen ilk cinayetini olan bu olaya atıf yaparak şöyle buyurmuştur: *"Haksız yere öldürülen hiç kimse yoktur ki, onun kanında Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmasın. Zira cinayeti adet edenlerin ilki odur"* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/383,430,433; Buhari, Cenaiz, 33; Enbiya, 1; Diyat, 2, İtisam, 15; Müslim, Kasame, 27; İbn-i Mace, Diyat,1; Tirmizi, İlim,14; Nesai, Tahrim,1).

Hâbil ve Kâbil kıssası, Kur'ân'da özlü bir şekilde nakledilirken tarih ve tefsir kitaplarında bu kıssaya dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Tefsir ve tarih kitaplarında verilen bilgilere göre Hz. Havva biri kız, biri erkek olmak üzere her batında ikiçocuk dünyaya getirmiş, ancak bunlardan Şît tek olarak dünyaya gelmiştir. İlk batında doğan çocuklar Kâbil ve Aklîmâ, ikinci batında doğanlar, Hâbil ve Lebûda'dır. Ancak ikizlerin birbiri ile evliliği yasak olduğundan her batının erkeği bir diğerk batının kızı ile evlenmiştir. Evlilik çağına geldiklerinde Hz. Âdem Hâbil'in ikizi Lebûda'yı Kâbil'le, Kâbil'in ikizi Aklîmâ'yı da Hâbil'le evlendirme hususunda Allah'tan emir aldı. Aklîmâ çok güzeldi. Evlilik söz konusu olunca Kâbil buna itiraz edip kendi ikizinin diğerkinden daha güzel olduğunu, aynı zamanda cennette doğduklarını söyleyerek Hâbil'in kız kardeşiyle evlenmesine karşı çıktı. Bunun üzerine Hz. Âdem, Hâbil ve Kâbil'den Tanrı'ya birer kurban takdim etmelerini, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söyledi. Kâbil, ziraat ürünlerinin en kötüsünden az bir miktar takdim etti. Hâbil ise sürüsünün en iyilerinden besili bir koç ile süt ve yağ takdim ederken bir yandan da Allah'ın emrine boyun eğmeyi ve rızasını kazanmayı arzu ediyordu. Her iki kardeş takdimelerini bir dağın tepesine koydular. Semadan bir ateş inerek Hâbil'in takdimelerini yedi; fakat Kâbil'in takdimelerine dokunmadı. Bunun üzerine Kâbil öfkelen-di ve kardeşine kin duymaya başladı. Nihayet bir gün Hâbil uyurken Kâbil onu buldu ve bir taşla başına vurarak yirmi yaşındaki kardeşini öldürdü. İşlediği

cinayetin şaşkınlık ve pişmanlığı içinde ne yapacağını biemiyen Kabil kavga eden iki karga gözüne ilşti. Birbirine saldıran kargalardan biri diğerini öldürür ve toprağa gömmeye başladı. Bunu gören Kâbil, "Yazık bana, şu karga kadar olumadım!" diyerek kardeşinin cesedini toprağa gömdü (es-Sa'lebî, 1951, s. 33-36; Harman, 1996: XIV/376).

Tevrat'a göre de Kâbil, Hz. Âdem ile Havva'nın ilk, Hâbil ise ikinci oğullarıdır. (Tekvîn, 4/1-2) Hâbil koyun çobanı, Kâbil ise çiftçi olmuş, bir müddet sonra Kâbil toprağın mahsulünden, Hâbil de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından rabbe takdime sunmuş, fakat Rab Hâbil'in takdimesini kabul etmiş, Kâbil'in takdîmesine bakmamıştır. Buna çok öfkelenen Kâbil, rabbin ikazına rağmen kardeşi Hâbil'i öldürmüştür. Bunun üzerine Rab, Kâbil'in toprak tarafından lânetlendiğini, yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşayacağını bildirmiş, ancak bu suç sebebiyle öldürülme ihtimaline karşılık kendisine güvence vermiştir. Bundan sonra Kâbil, Aden'in doğusundaki Nod diyarında yaşamıştır. (Tekvîn, 4/1-24) Tevrat'ta Kâbil'in takdimesinin Rab tarafından niçin kabul edilmediği belirtilmemektedir. Ancak Pavlus, Hâbil'in ihlâs ve inancıyla Kâbil'den daha iyi kurban takdim ettiği için onun takdimesinin kabul edildiğini ifade etmektedir (İbrânîler'e Mektup, 11/4).

Kilise otoritelerinin çoğunluğu da aynı şekilde, Kâbil'in kardeşine beslediği düşmanlığın çok daha önceden başladığını, bu kin ve öfkesinden dolayı takdimesinin kabul edilmediğine vurgu yaparlar. Tanrı'ya sahip olduğu malların en kötülerini takdime olarak sunduğu için bunların kabul edilmediğine özellikle dikkat çekilir (Harman, 1997: XIV/376). Kâbil, Ahd-i Cedîd'de işleri kötü, şerirlerden olan (Yuhanna'nın I. Mektubu, 3/12), kötü insanların yolunda yürüdükle (Yahuda'nın Mektubu, 11) salih olmayan, samimiyetsiz bir insan olarak vafedilmektedir (İbrânîlere Mektup, 11/4). Kilise babaları Kâbil'i iyi insanlara zulmeden, Tanrı otoritesi ve hükümrânlığı ile mücadele eden ve kötülüklerin ve kötülerin öncüsü olan ve zulmün tarihe mal olmuş merkezi Bâbil'in kurucusu sayarlar (Harman, 1997: XIV/377).

Tarih ve tefsir kitaplarında yer alan ve yukarıda Yahudilik ve Hristiyanlık kaynaklarından aktarılan bilgilerle benzeşen rivayetler genellikle israiliyat türünden bilgilerdir. Kâbil ile ikizinin cennette, Hâbil ile ikizinin yeryüzünde doğdukları, iki kızdan daha güzel olanı kimin alacağını tespit için kur-

ban takdim ettikleri, Hâbil'in öldürülmesiyle ilgili olarak Kâbil'in İblîs'i örnek aldığı şeklindeki rivayetler Tevrat tefsirlerinde de yer almaktadır (Harman, 1997: XIV/377). Kâbil'in yaşadığı ve açıkça itiraf ettiği bu ilk kan dökme ve cinayetten kaynaklanan pişmanlık üzerinde, tarih ve tefsir kaynaklarında teferruatlı bilgiler verilmektedir.

Seyyid Kutub, Kabil'in yaşamış olduğu pişmanlığı açıklarken ihtirasların insanın iki dünyasını da olumsuz etkileyişine dikkat çekerek şu tespitlerde bulunur:

“Buna rağmen öbür kardeş ihtiraslarına boyun eğerek kardeşini öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu. Kötü kardeş -unun nasıl bir tepki gösterdiğini öğrenmemizi de sağlayacak şekilde- kötü örnekliğinin tablosunu tamamlıyor. Tüm bunlardan sonra... Bu hatırlatma, nasihat, barışma teklifleri ve sakındırmalardan sonra... Tüm bunlardan sonra bile, bu kötü nefis saldırdı ve suçu işledi, işledi ve nefsi onu bütün neticeleri ile rezil etti. Bütün engelleri aşmasını teşvik etti. Cinayeti kendisine güzel gösterip onu özendirdi. Kimi öldürdü? Kardeşini öldürdü... Ve cezayı hakketti.. ... Ve hüsrana uğrayanlardan oldu. Hüsrana uğradı ve kendini perişanlık yollarına saldı. Kardeşini kaybetti ve bir yardımcı, bir dosttan oldu. Dünyası perişan oldu. Çünkü katillik hakkı yoktur. Ahireti de perişan oldu. Çünkü önceki günahı ve son günahını taşıyarak geçip gitti. Pişmanlığı ancak işlediği cinayetin gerekçesiz oluşundan ve karşılaşıcağı eziyet, yorgunluk ve üzüntüden kaynaklanmaktaydı.” (Kutub, 1412: IV/206-218).

Kur'ân Yolu tefsirinde de konu detaylı bir şekilde ele alınmış, bu kıssaya mitoloji yaftası vurmak isteyenlere “mitolojilerin bu olayı kutsal metinlerden bozarak ve abartarak” aldığına dikkat çekilerek oryantalist batı aklının içine düştüğü yanılığa cevap verilmiştir” (Karaman vd., 2004: II/253-257). Olay Tevrat'ta da anlatılmakta, ancak Kâbil'in ismi Kain olarak geçmektedir. Olayın ve kişilerin efsanevî olduğunu söyleyenler olmuşsa da bu görüş Kur'ân ve Tevrat'ta anlatılanlara aykırıdır. Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu kıssaya benzer bazı unsurların eski medeniyetlerin mitolojilerinde de bulunması, bu kıssada anlatılanların efsanevî olaylar ve kişiler olduğunu göstermez. Aynı hadisenin uzun tarihî seyir içerisinde çeşitli çevre ve kültürlerde farklılık kazanması tabiidir ve bu değişik varyantların temelde mevcut bir

tarihî hadiseye bağlı olduğunu gösterir ki ilâhî dinlere göre insanlığın başlangıcı, söz konusu kıssa kahramanlarının da atası olan Âdem ile Havva'dır. Kıssanın Tevrat'taki şekli Kur'ân'a göre çok ayrıntılıdır ve muhtemelen kutsal metin yazarı ulaşıp derleyebildiği çeşitli rivayetleri ve farklı unsurları hikâyeye katmıştır.

Semerkandi, Kâbil'in yaşadığı pişmanlığı detaylı bir şekilde aktardıktan sonra, kardeş katlinden sonra vahşî hayvanların insanlardan kaçışı ve Mukatil'in, Abdullah b. Mesud'dan "Her maktûlden günah olarak Kâbil'e de bir hisse düştüğüne" dair rivayet ettiği hadisle ilgili olarak da şu değerlendirmeyi yapmıştır:

İmam Mukatil şöyle demiştir: "Kâbil kardeşini öldürmeden önce, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar insanları dost edinir, onlarla birlikte dolaşır. Kâbil kardeşini öldürdükten sonra vahşî hayvanlar insanlardan kaçmışlardır." Böylece onlar bile insanların şerrinden korkmuşlardır. Zira kendi kardeşine kötülük düşünen bir kimse elbette başka varlıklara karşı da kötülük düşünür. Kâbil de, kendisiyle doğan kızı almak için kardeşini öldürmüş ve dünyada hainliğinin cezasını görmüştür. Kâbil ölünce, daha sonra kendisiyle doğan kızı Şît (a.s.) almıştır. Abdullah b. Mes'ud, Peygamberimiz (s.a.v.)'den şöyle rivayet etmiştir: "Kâbil, hasedinden dolayı zulümle Hâbil'i öldürmüştür. Kıyamete kadar haset ederek zulümle adam öldürenlerin günahları kadar Kâbil'e günah yazılmaktadır." (Semerkandi, 1423: II/186).

Hiz. Âdem'in iki oğlu, âyetlerde teferruatı belirtilmeyen bir konuda ihtilafa düşerek kardeşinin haklı olduğunu kendi iç dünyasında bilen Kabil, kurbanının kabul edilmemesi ile haksızlığı ortaya çıkınca, öfkesine yenilerek kardeşini öldürdü. Haset ve kıskançlık duygusuna kapılarak Habil'i öldüren Kabil aynı zamanda ilk katil olarak insanlık tarihine geçmiş; kendisinden sonra işlenen tüm cinayetlerin faileri kendisini örnek aldığı için tüm cinayetlerden sorumlu tutulmuştur. Kabil, yeryüzünde ilk katil olduğu ve katillikte kendisinden sonrakilere örneklik yaptığı için bu şekilde cezalandırılmıştır (Beydavi, 1320: II/124).

1.4. İnanmayan Akrabaların Affını İstemenin Pişmanlığa Sebep Olması

İslam, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenlerin affedilmesi için dua etmeyi yasaklamıştır. İnanmayanlar, peygamber yakınları olsalar da olsa, affedilmelerini talep eden de bir peygamber olsa da onların affını istemeyi onaylamamıştır. Ancak her insan gibi bazen peygamberler bile akrabalık duygusunun ve merhametinin galebe çalması ile bu hata ve zelleği yaşamışlardır.

Bunun en bariz örneği de insanlığın ikinci atası sayılan H.z. Nuh'un oğlu için af talebinden sonra yaşadığı pişmanlıktır. Nuh (a.s.) kavmi ile beraber ailesine de tebliğ yapmış, yeryüzünün sular altında kalacağını, büyük tufandan sadece iman ehlinde gemiye binenlerin kurtulacağını bildirmişti. Ancak oğlu, inkârcılarla beraber gemiye binmeyi reddedip, tufan olursa yüksek dağların kendisini koruyacağını ileri sürmüştür. Allahın murat ettiği vakitte tufan başlayınca, büyük bir dalga Nuh peygamber ile oğlunu ayırıp sürükledi. Oğlunun boğulmakta olduğunu gören peygamber babalık içgüdüsünün de etkisiyle Allah'a: *"Rabbim! Oğlum da ailemdendir. Senin vadin elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin."* (Hud, 11/45) diyerek yakardı. Bu yalvarışı ile oğlunun kendisi ile birlikte kurtularak gemide olmasını talep etmiştir. Bu talebi *"Ey Nuh! O, asla senin ailenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim."* (Hud, 11/46) âyeti ile reddedildi. Bu aynı zamanda Nuh'a bir ikazdı. Yaptığı hatayı anlayıp, böylesi bir istekte bulunduğu için pişman olan Hz. Nuh *"Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum"*. (Hud, 11/25-47) diyerek pişmanlık içinde affedilmeyi istemiştir. Bir peygamber olarak Hz. Nuh'u bu talepte bulunmaya sürükleyen; şüphesiz ki babalık duygusu idi. Bu âyet ile istidlal eden müfessirler, peygamberlerin zellerinin cevazına hükmetmişlerdir (Hazin, 1320: III/330-331; Beydavi, 1320: III/330-331).

Razi, Hz. Nuh'un affedilmesi için Allah'a yalvardığı kişinin onun gerçek oğlu olduğunu ve peygamberlerin de zelleleri olabileceğini söylemiştir (Razi, 1420: XIII/28)

1.5. Haset ve İhanetin Pişmanlığa Sebep Olması

Haset duygusunun beslediği ihanet, insanlar için önemli bir imtihan konusu olagelmıştır. Bazı insanlar başkalarının sahip olduğu fazilet, servet veya üstünlüğe haset etmekte. Bu haset onları elde edemedikleri maddi ve manevi imkanlara sahip kişilere karşı ihanete sürüklemektedir. Ancak bu haset duygusunun besleyip büyüttüğü ihanet, bu duyguları yaşayanlara büyük zararlar vererek onarılmaz mahrumiyetler yaşatmaktadır. Şüphesiz insanın yükselebileceği en değerli makam, risalet görevi ile vazifelendirilmektir. Risalet Allah'ın kulları arasından dilediklerini seçerek verdiği bir görev olmasına rağmen, kimi zaman bazı insanlar tarafından haset ve ihanet sebebi olarak görülmüştür.

Bunun en güzel örneği ise Yusuf ve kardeşlerinin yaşadığı imtihanda saklıdır. Yûsuf'un, risalet mirasına layık görüldüğü anlaşılınca, kardeşleri ona karşı büyük bir haset duygusuna kapıldılar. Bu haset duygusu onları kardeşlerinin canına kıymaya kadar götürdü. Üvey kardeşler Hz. Yakup'un gözünde Yusuf ve Bünyamin'in daha değerli olduğunu ileri sürerek, babalarını apaçık bir yanlışta içinde olmakla suçladılar (Yûsuf, 12/8). Yusuf'tan kurtulmayı kesin olarak akıllarına alan kardeşler, önce onu öldürmeyi kararlaştırdıysa da onlardan biri onu öldürmek yerine kuyuya atma fikrini ileri sürdü. Kardeşler kuyuya atma hususunda anlaşıp planlarını uygulamaya karar verdiler (Yûsuf, 12/9-11). Babalarının huzuruna varıp kardeşlerinin kendileri ile kıra gezmeye gitmesine izin vermesini istediler. Hz. Yakup, oğullarının Yûsuf'u gezmeye götürme tekliflerini, onu koruyacaklarına dair söz aldıktan sonra kabul etti. Onun hakkında korktuğu tehlikeyi oğullarına haber vererek tedbirli olmalarını istedi. Ancak kardeşler, peygamber olan babalarına verdikleri sözleri çiğneyerek ihanet ettiler. Yusuf'u daha önce planladıkları gibi kervan güzergahı üzerindeki bir kuyuya atıp, akabinde babalarına onu kurt yedi diyerek yalan söylediler. Aradan geçen yıllar Yakub'un pişmanlığını ve hasretini arttırdıkça üzüntüsü gözlerinde perde oldu. Kardeşleri, Kenan ilinde baş gösteren kıtlık sebebiyle Mısır'a üçüncü kez gidişlerinde Yusuf'un Mısır devletinin hazinesine hükmeden bir vezir olduğunu öğrendiklerinde Yusuf'un huzurunda: *"Allah'a yemin olsun ki Allah seni bize tercih ederek üstün kıldı. Gerçekten biz suçlu kimseleriz"* diyerek işledikleri haset ve ihanetin kendilerini sürüklediği pişmanlığı itiraf ettiler (Yûsuf, 12/9-14, 80, 91).

Semerkandi, Yûsuf'un kardeşlerini ilk mısır ziyaretinde tanıdığını, ancak onların yaptıkları hatayı kendi dilleri ile itiraf etmelerinin üçüncü gidişlerinde gerçekleştiğini; sabırla kendisini gizlediğini, hakkında ileri geri konuşmalarına rağmen sustuğuna vurgu yapar. Yine kardeşlerinin kendisini tanıdı zaman da onları horlamayıp, intikamı değil af yolunu tuttuğuna işaret eder. Aynı şekilde bir zamanlar Yûsuf (a.s.)'un gömleği ile mateme boğulan babasının, bu defa Yûsuf'un gömleği ile yaşadığı sevincin büyüklüğü ve gömlekle gözlerinin şifâyâp oluşunu da ibretlik bir sonuç olarak zikreder (Semerkandi, 1423: III/300).

1.6. Cinsel Arzuların Pişmanlığa Sebep Olması

Cinsel arzular, her insanın doğuştan sahip olduğu temel özelliklerden birisidir. Ancak İslam'ın çizdiği sınırlar çiğnenerek tatmin edilmeye kalkışıldığında, insana büyük zararlar verebilmektedir. Bu arzularla baş edebilmek kimi zaman mümkün olmamakta akabinde de insanların büyük pişmanlıklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu arzularla imtihan edilenlerin Allah'ın yardımı olmaksızın yüz akı imtihanlarını kazanmaları neredeyse imkansız hale gelmektedir.

Kur'an'da Yusuf peygamberin, Züleyha'nın daveti ile cinsel arzulara bir anlığına da olsa meyletmesi beşeri zafiyetlerden biri olarak pişmanlık nedenlerinin başında sayılmaktadır. Yûsuf'tan murat almak ve onunla birlikte olmak isteyen Züleyha, onu odasına davet edince, bir anlık da olsa genç Yûsuf, meyletmiş ancak Allah tarafından gösterilen bir burhanla bu zor imtihanı atlatabilmiştir. Daha sonra melikin huzurunda kadınlarla yüzleştğinde de buna vurgu yaparak: *"Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."* (Yûsuf 12/53) diyerek bir anlık zelleden ötürü yaşadığı pişmanlığı dile getirmiştir.

Bazı tefsir kaynaklarına göre Hz. Yûsuf, kadına iştihak duyarak davetine icabet etmeyi gönlünden geçirmiş ve fitrat gereği ona meyletmeyi arzulamıştır. Mısır Azizi'nin hanımı, kapıları kapatarak "Haydi gel" deyince Yûsuf "Beni davet ettiğin şeyden Allah'a sığınırım. O beni korusun. Ayrıca, senin kocan olan efendim bana ikramda bulundu ve bana güvendi. Ben, onun ailesine ihanet edemem. Şüphesiz ki Allah kendisine iyilikte bulunana ihanet eden zalim-

leri asla kurtuluşa erdirmez" cevabını verdi. Şüphesiz, Yûsuf'a yaklaşarak onu baştan çıkarmak istemişti. Eğer Yûsuf, rabbinin mucizesini görmeseydi, kadının arzularına uyacak ve zalimlerden olacaktı. Bu durum ayette "Yûsufu, ihanetten ve fuhuştan alıkoymak için biz ona böyle yaptık. Çünkü o, ihlaslı kullarımızdandı" şeklinde dile getirilmektedir. Mısır Azizi'nin karısı, Yûsuf'u kendisine celp edecek şekilde davranarak kendisine yaklaşmasını istemiştir. Yûsuf, Allah korkusuna sahip olmasaydı ve bir lütuf olarak burhan ile korunmamış olsaydı, ona meylederek bu hataya düşer olabilirdi. Allah, onu korudu ve kendisine gösterdiği mucizeyle kadına yaklaşımdan alıkoydu. Böylece, kötülükten ve hayâsızlığa düşmekten korumuş oldu. Çünkü o, Allah'ın ihlaslı kullarındandı (Taberi, 1999: V/16; Hazin, 1320: III/392-393; Beydavi, 1320: III/392-393).

Hâzin'e göre Yûsuf (a.s.)ın kadına meyledip onun davetine karşılık vermeye niyetlenmesi; bilinçli ve iradi bir tercihle olmamıştır. Durup düşündükten ve bir karar ve azm sonucu olmaksızın, anlık ve insan fitratında olan şehvi duyguların kendiliğinden depreşmesi neticesinde lahzaten meydana gelmiştir. Yûsuf'un içinden bir anlık geçen bu duygu (hemm), onun bir itham ve tekellük altında olmasını gerektirmemektedir. Aksine, onun bu tür duygulara karşı ne kadar dirençli ve güçlü olduğunu, bu duygu iç dünyasında gayri ihtiyari ansızın oluştuğunda; onunla baş etmeyi başarabildiği için Allah tarafından büyük bir ecirle ödüllendirildiğini göstermektedir (Hazin, 1320: III/392-393). Beydâvî bu hassas konu işlerken ısrarla "Hemm" kavramı üzerinde durur. Ona göre "hemm", "fiilin yapılma alanına girmeden, sınırlarına yakınlaşmak" demektir. Dolaysı ile bir peygamber olarak Yusuf, günahı işlememiş sınırlarında iken kendisini haramdan uzaklaştırmıştır (Beydavi, 1320: III/392-393).

Yûsuf (a.s.) yirmi üçüncü âyetteki zellenin tövbesini, elli iki ve elli üçüncü âyette yapmış ve bir anlık da olsa gönlünden geçen bu duygudan dolayı pişmanlığını ortaya koymuştur. Elli ikinci âyette, zindandan çıkmadan Aziz'in ve halkın yanında kendisinin suçsuz olduğunun iyice anlaşılması için "kadınlarla yüzleşme, kendisinin suçsuzluğunu itiraf etmeleri ve hatalarına pişman olduklarını açıklamalarını" onlardan talep etmiştir. Bu talebinin sebebini de "Benim böyle yapmam, Aziz'in yokluğunda benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bil-

mesi içindi” (Yûsuf, 12/52) diyerek açıklık getirmiştir. Bu sözü üzerine Ceb-rail (a.s.): Bu kadına, yaklaşmayı aklından geçirdiğin an da dâhil miydi?” diye sorunca Yûsuf, hem zellesinden dolayı pişman olduğunu itiraf etmek ve aynı zamanda tövbesini de ortaya koymak için: “Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder” (Yûsuf, 12/53) diye karşılık verir (Beydavi, 1320: III/421-422).

Aziz, Yûsuf (a.s.)ın hapisten çıkarılıp huzuruna getirilmesini emredince, o kendisine sarayın hanımının hatasını itiraf edip kabul etmedikçe ve atılan iftiradan temize çıkmadıkça dışarı çıkmayacağını bildirdi. Aynı zamanda “yokluğunda ben ona hıyanet etmedim” diyerek ihanet suçuna bulaşmadığını da dile getirmişti. Bu tavrından ve sözünden istiğfar makamında : “Ben nefsimi bilumum hatırat ve gafletten tebrie ve tezkiye ederim. Zira insanın hilka-tında mevcut olan nefis bittabia fesat ve kötülüğü emreder. Binaen aleyh, fe-sada meyletmek şanındandır. Rabbimin merhamet ettiği kulları ancak bundan kurtulabilir. Kulların kusurlarını da ancak Allah affeder” dedi (Vehbi, 1966: VII/2537-2538).

Razi, bu konu üzerinde detaylı bir şekilde durmuş, tüm görüşleri derc et-tikten sonra şunları eklemiştir:

“Vâhidî, "el-Basit" adlı kitabında şöyle demiştir: "İlmine güvenilen ve rivayetlerine itibar edilen müfessirler, Hz. Yûsuf'un da o kadına, doğruca niyetini kurduğunu ve bir kimsenin, hanımına yaklaştığı gibi iyice yak-laştığını, Rabbinin burhanını görünce, bütün şehvî hislerinin gidi-verdi-ğini söylemişlerdir” (Razi, 1420: XIII/201-202; Bkz. Hazin, 1320: III/420-421).

Bazı müfessirler, Yusuf peygamberin pişmanlığına vurgu yapan bu âyet-ler üzerinde dururken, “hemm” kelimesinin üzerinde durarak bu kelimeye “şehvet” manasını vermişlerdir. Bu kaynaklara göre âyet, “Yemin olsun ki kadın ona, o da kadına arzu duydu. Eğer Yûsuf (a.s.), Rabbinin burhanını görmeseydi bu iş, var olacaktı” manasını ifade eder. “Hemm, kişinin kalbin-den geçirdiği duygu düşüncelerdir.” Çünkü çok güzel bir kadın süslenip, genç ve güçlü bir delikanlı için hazırlandığında, nefis ile akıl arasında bir mücâdele meydana gelirken, kimi zaman tabiat ve şehvet tarafı ağır basar, kimi zaman da akıl ve hikmet tarafı ağır basar. Hal böyle olunca hemm, insan

tabiatının çekişini; burhan kulluk tarafının çekişi ifade etmektedir. Bu, sıcak bir yaz günü, oruçlu sâlih bir zât, kar katılarak soğutulmuş gül şerbeti gördüğünde, nefis onu gül şerbetini içmeye zorlar. Fakat dini ve hidayeti buna mâni olur ki, bu arzulanışta hiçbir günah söz konusu değildir. Aksine bu arzulanma hali ne kadar güçlü olmuşsa, kulluk vazifelerini yerine getirmedeki irade ve kuvvet de, o nispette mükemmel olmaktadır (Razi, 1420: XIII/208-209; Hazin, 1320: III/420-421).

Melikin eşi Züleyha'nın yaşadığı imtihandan sonra yaşadığı pişmanlığın sebebi de cinsel arzulardır. O, Yusuf peygambere yaptığı teklifle cinsel dürtülere yenilmiş durumdaydı. Hz. Yûsuf'u kendisi ile birlikte olmaya davet etmiş, o da bu daveti efendisine nankörlük, Allah'a isyan olacağı için -bir ara kalbi meyletmiş olsa bile- kabul etmeyerek reddetmiştir. Ondaki uzaklaşmak için kapıya doğru koşarken Melik'le karşılaşınca, Yûsuf'un kendisine el uzattığını söyleyip iftira etmiş ve cezalandırılmasını istemiştir (Yûsuf, 12/25). Melike'nin akrabalarından olan kişi, "Yûsuf'un gömleğine bakılmasını, eğer önünden yırtılmışsa, Melike'nin doğru söylediğini; arkasından yırtılmışsa da Yûsuf'un doğru söylediği" ifade etti. Melik, gömleğinin arkadan yırtılmış olduğu görünce, bunun kadınların bir tuzağı olduğunu ve kadınların tuzağından korkulması gerektiğini söyledi (Yûsuf, 12/28). Melik, bu konunun sarayda yayılmamasını, Melike'ye ve gömlek konusunda bilirkişilik yapan akrabasına sıkı sıkı tembih edip Yusuf'a da kimseyle paylaşmaması emrini verdi (Yûsuf, 12/29). Ancak Melike'nin gözlerini kör edecek derecedeki aşkı sarayda yayılmaya başlayınca; o da sarayın ileri gelen hanımlarına bir ziyafet verip Yusuf'u onların huzuruna çıkarttı. Kadınlar Yusuf'un güzelliği karşısında büyülenip "Bu insan olamaz. Olsa olsa bu güzellik sahibi bir melek olabilir" (Yûsuf, 12/31) diyerek Melike'ye hak verdiklerini söylediler. Melike de onların yanında ondan mutlaka murat almak istediğini, kabul etmemesi halinde hapsedileceğini ifade etti. Yusuf, "Rabbim! Zindan bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların kurduğu tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum." diyerek bu teklifi ret edip zindana girmeyi tercih etti (Yûsuf, 12/32-33).

Yusuf kendisine atılan iftira neticesinde zindan da tebliğine devam etti. Tam bu dönemde Melik karışık bir rüya gördü. Rüyaya Yusuf peygamberin yaptığı yorum Melik tarafından beğenilince hapisten çıkışının yolu açılarak

hürriyeti için uygun şartlar da meydana gelmiş oldu. Ancak Yusuf hapisten çıkmadan, Melike ve kadınların kendisine kurdukları tuzağı herkes önünde itiraf ederek pişmanlıklarını saray halkı huzurunda açıklamasını saray yetkililerinden talep etti (Yûsuf, 12/50). Kendisini görünce güzelliği karşısında ellerini doğrayan kadınların gerçekleri anlatarak hakikatin ortaya çıkarılması şartı ile zindandan çıkararak melikin huzuruna çıkabileceğini söyledi. Melik saray kadınlarını toplayarak işin mahiyeti hakkında bildiklerini sorunca, onlar Yûsuf lehine şahitlik yaparak: “*Haşa! Allah için biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz*” diyerek onun efendisine yokluğunda ihanet etmiş bir hain olmadığına topluca şahitlik ettiler (Yûsuf, 12/51-52). Bunun üzerine Melik’in eşi: “*Şimdi hakikat ortaya çıktı. (itiraf ediyorum) Ondan ben murat almak istedim. Şüphesiz Yûsuf, sadıklardan birisidir.*” (Yûsuf, 12/51) diyerek derin bir pişmanlık duyduğunu Melik’in huzurunda itiraf etti (Yûsuf, 12/23-51; Köksal, 2004: 285-286).

Bazı kaynaklarda ismi Züleyha olarak geçen Aziz’in eşinin, Yûsuf Peygamber üzerinden nefsanî arzularını tatmin etmek için yaptığı hatadan dolayı yaşadığı bu pişmanlık, dikkatli bir dil kullanılarak ince bir üslupla anlatılmaktadır (Makdisi, 1430/2009: III/432) Züleyha ismi, âyetlerde açıkça zikredilmemiş, bazı hadislerde ise “Yûsuf’un arkadaşı” şeklinde kendisinden bahsedilmiştir (Zebîdi, 1972: II/663)

1.7. Haksız Yere Adam Öldürmenin Pişmanlığa Sebep Olması

Büyük günahlardan olan adam öldürme cürmünü geçmişten bu güne birçok insan işleye gelmiştir. Bu büyük hatayı bazen peygamberler de irtikap etmişler neticesinde büyük pişmanlıklar yaşamışlardır. Bunların ise en başında da Hz. Musa, peygamber olmadan önce kavminden bir israilinin karıştığı kavgada hasım kıptiyi öldürünce derin bir pişmanlık yaşamıştır. Onun bâği bir israilî yüzünden yaşadığı bu olay belli başlı pişmanlık sebepleri arasında yerini almıştır.

Kur’an’da bunun en güzel örneği Musa peygamberin yaşadığı olaydır. Hz. Mûsâ, Firavun’un sarayında yaşarken şehrin sokaklarında dolaştığı esnada kavga eden israilî ile kıptîye rastladı. Onları ayırmak için araya girince vurduğu yumruk ile kıptînin ölümüne sebep olunca, büyük bir nedamet yaşayarak günahının affı için Allah’a yalvararak işlediği cinayetin, büyük bir suç olduğunu itiraf edip pişmanlığını ortaya koydu (Kasas, 28/15-16).

Kaynaklara göre bu olay, Hz. Mûsâ'ya peygamberlik vazifesi verilmeden önce, kendisi Firavun hanesinde yaşarken meydana gelmiştir. Halkın sokaklarda olmadığı geç saatlerde şehirde gezinirken, bir İbrani'nin Kıpti ile kavgasına rast gelmişti. İbrâni kendisinden yardım isteyince de, karşısındaki kişiyi bir yumruk darbesi ile öldürmüştür. Hz. Musa, yaptığının büyük bir hata, şeytanın begeneceği bir fiil olduğunu itiraf ederek, pişmanlığını ortaya koymuştur. Aynı ibrâninin, sabahleyin başka bir Kıpti ile tartıştığını görünce onun azgın ve belalı biri olduğunu anlayıp, cezalandırmak isteyince de; ihane-tine uğramıştır. İbrani, Mûsâ'nın kendisini cezalandırma teşebbüsü karşısında, etrafındaki insanların duyacağı şekilde; onun dün bir Mısırlı'yı öldürdüğünü söylemiştir. Bunun üzerine Kıpti'nin katilinin Mûsâ olduğu yayılmış, Firavun ve saray idarecilerinin kulağına gidince de, öldürüleceğini öğrenip yaptığı günaha pişmanlık içinde Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Rivayete göre Hz. Mûsâ, öğle vakti halkın istirahatata çekilmiş olduğu bir sırada bu şehre girmiş, şehirde biri İsrâiloğulları'ndan, diğeri Kıptiler'den olan iki kişinin kavga ettiğini görmüş, İsraili'nin kendisinden yardım istemesi üzerine; Mûsâ Kıpti'ye bir yumruk vurarak ölümüne sebep olmuştur (İbn-i Aşûr, 1984: XX/90-93; Karaman vd., 2004: IV/219-221. Şevkânî, 1414, IV/187-189; Semerkandî, 1423: II/601) Esasen bu sırada Hz. Mûsâ'ya peygamberliğin gelmemiş olduğu da göz önüne alınmalıdır (Karaman vd., 2004: IV/219-221) Şevkânî bu yorumların "Peygamberler günah işlemekten masumdur" prensibine dayandığını, ancak peygamberlerin (küçük günah değil) büyük günah işlemekten masum bulduklarını, Mûsâ da adamı kasten öldürmediği için bu olayın büyük günah sayılmayacağını ifade etmektedir (Şevkânî, 1414, IV/187-189).

Bazı tefsirlerde, bunun bir kaza olduğunu, Mûsâ'nın adamı öldürmek için değil, kavgayı ayırmak için araya girdiği esnada kıpti'yi eliyle itincedüşüp öldüğü zikredilir (Semerkandi, 1423: IV/156, 366, 444). Bazı müfessirler de, Hz. Mûsâ'nın yaşadığı bu olayda "Adam öldürmek" ve bir daha mütecevizlere yardım etmeyeceğini kasem ederken "inşallah" demeyi unutmak olmak üzere; bir değil, iki zelle yaşandığına dikkat çekerler. Bundan dolayı Allah, olay gecesinin sabahında, aynı adamı aynı durumda Hz. Musa'nın karşısına çıkartmıştır (Semerkandi, 1423: IV/444; Razi, 1420: XVII/493).

Hz. Mûsâ'nın Kıpti öldükten sonra kullandığı "bu şeytanın işidir" ifadesini bir kısım tefsirler "adamın öldürülmesi" olarak zikrederken (Hazin, 1320:

III/554), bazıları da “adamin inkârcılardan oluşu” şeklinde anlamışlardır (Beydavi, 1320: III/555). İlgili ayetler, Hz. Mûsâ'nın yaşadığı pişmanlığı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tefsirlerin çoğunluğunda da buna dikkat çekilmiş, Mûsâ (a.s.) peygamber olmadan önce yaşadığı bu hatanın, kendisine risalet görevi verildikten sonra Firavun ve kavmine tebliğde engel olacağı endişesi taşıdığına işaret edilmiştir (Semerkandi, 1423: IV/444,445; Hazin, 1320: III/554; Beydavi, 1320: III/555)

Sahabeden Üsâme b. Zeyd ve Ayyaş b. Ebi Rebia'nın pişmanlık sebebi de aynıdır. Fedek Yahudilerinden, Mirdâs İbn Nehîyk, yeni müslüman olmuştu. Ancak kavminde, ondan başka müslüman olmadığı için kabile gayri Müslim olarak biliniyordu. Hz. Peygamber'in, Galip İbn Fudâle komutasında gönderdiği seriyye, Mirdâs'ın kavminin bölgesine de uğramıştı. Onun kabilesi yurtlarını terk edip kaçmışlar ancak Mirdâs müslüman olduğu için kendisine seriyyedekilerin kendisine zarar vermeyeceğini düşünerek yerinde kalmıştı. Atlıları görünce, koyunlarını dağın bir oyuğuna çekip beklemeye başladı. Müslüman savaşçılar, oraya ulaşıp tekbir getirince o da tekbir alıp onların yanına inerek "Lâilâhe illallah Muhammedu'r-Resûlullah, es-Selâmün aleykum" dedi. Fakat Usâme İbn Zeyd, onun malını korumak için korkudan Müslüman olduğunu düşünerek öldürüp koyunlarını da el koyup Medine'ye götürdü. Olan biteni, arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.s)'e haber verdikleri zaman: "Siz onu, yanındaki mala göz diktiğiniz için öldürdünüz" dedi. Hz. Peygamber, Usâme'yi çağırıp: "Hel şekakte an kalbihî/ kalbini yarıp da baktın mı?" (Müslim, İman, 158; Arı, 2012: XLII/362) diyerek onu itap etmiş ve yaptığını onaylamadığı gibi, sert bir şekilde uyarmıştır. Bu soru, onun yaptığı hatayı ortaya koymaya ve insan öldürme günahını işlediği için yaşayacağı pişmanlığın yakıcılığını anlamasına yetmişti.

Bu vesile ile Hz. Peygamber, imanun kalbi bir eylem olduğunu, ikinci şahısların dille ikrarı iman için yeterli sayması gerektiğini de ona inzar etmiş oluyordu. Yaptığı büyük hatayı anlayan Usâme b. Zeyd, bir insanın canına yanlış karar vererek kıydığı için işlediği günah sebebiyle derin bir pişmanlık yaşadı. Onun yaşadığı bu pişmanlığın sebebi olan adam öldürme olayını konu alan, Nisa 4/94. âyeti nazil oldu (Razi, 1420: XI/188).

"Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek "Sen mümin değilsin" demeyin. Bilesiniz ki Allah katında sayısız ganimetler vardır. Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır" (Nisa, 4/94).

Sonra bu âyeti Usâme'ye okudu. Usâme de, "Ya Rasulellah benim için Allah'a istiğfar et" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "O, lâ ilahe illallah demişken, bu nasıl olur?" cevabını verdi. Usâme: "Hz. Peygamber bu sözü o kadar çok tekrar etti ki ben kendi kendime "keşke, bu olaydan önce değil de, o gün müslüman olmuş olsaydım" diye içimden geçirdim. Daha sonra Hz. Peygamber benim için istiğfar etti ve "Bir köle azâd et" buyurdu" demiştir (Beydavi, 1320: II/91; Razi, 1420: XI/189-190). Üsame, bu duruma çok üzülen ve pişman olmuş Allah'tan içten ve tam bir tövbe ile hatasının affını talep etmiştir (Müslim, İman,158).

Ayyaş b. Ebu Rebia'nın, kendisini hicret yolundan çevirip Mekke'de işkence eden Hars İbn Zeyd İbni Ebi Uneyse'yi öldürdükten sonra yaşadığı pişmanlıkta bu başlık içinde yer alır. Ayyaş, Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Oradan döndükten sonra Hz. Ömer ile beraber Medine'ye hicret etmiş, ancak Kuba köyüne geldiklerinde; kardeşleri Ebu Cehil ve Haris ona yetişerek annelerinin kendisi dönünceye kadar yas tutmaya, saçlarını taramamaya ve gölgeye oturmayaacağına dair yemin ettiğini söyleyerek onu Mekke'ye geri dönmeye ikna ettiler. Hz. Ömer onların niyetlerinin iyi olmadığını söylediye de, o annesini ziyaret etmek ve kalan bir miktar malını da alıp geri dönmek niyeti ile geri dönmeye karar verdi. Ancak Mekke'ye yaklaşınca kardeşleri onun ellerini bağlayıp varınca da hapsederek işkenceler yaptılar. Yıllarca onu hapsederek Medine'ye hicretine engel oldular. Ayyaş bu yüzden Bedir, Uhut ve Hendek savaşlarında Hz. Peygamber'le birlikte olamadı (Özaydın, 1991: IV/296). Hz. Peygamber, onunla beraber Mekke'de tutuklanıp alıkonulan ve işkence gören müminler için çok üzölmüş uzun müddet sabah namazlarında rükûdan doğruduktan sonra başta Ayyaş olmak üzere "Allah'ım! Velid b. Velid, Seleme b. Hişam, Ayyaş b. Ebu Rebia ve Mekke'deki diğer güçsüzleri kâfirlerin elinden kurtar" diye dua etmiştir. Onların kurtuluşu için isimleri ile Allah'a yakarmış ve niyazda bulunmuştur (Müslim, Mesacid, 294-295)

Ayyaş'ı, Ebu Cehil ve kardeşi Haris'le birlikte yoldan çeviren kişi Hars İbn Zeyd İbni Ebi Uneyse'dir (Razi, 1420: VIII/232) Ayyaş'a işkence yapan Hars, Mekke'de :“Senin önceki dinin hidayet ise, sen onu terk ettin. Yok, sapıklık ise, sen şu anda ona girdin.” diyerek hakaret etmiş; bu söz ona çok dokunduğu için Hars'i öldüreceğine yemin etti. Mekke'ye vardığında da annesi ona, İslam'ı terk etmedikçe yeminini bozmayacağını söyleyince; o da bunu yaparak dininden döndü. Daha sonra bir yolunu bulup Medine'ye yeniden hicret etti. O sıralar Hars de müslüman olup hicret etmişti. Ancak Ayyaş onun müslüman olduğunu bilmiyordu. Issız bir yerde karşılaştıklarında, onu öldürdü. Hars'in müslüman olduğunu öğrenince işlediği bu günahtan dolayı çok üzüldü. Konuyu Rasülullah'a anlatıp “Onun müslüman olduğunu bilmeden öldürdüm” diyerek pişmanlığını dile getirdi (Razi, 1420: VIII/231-233)

Bu olay üzerine “Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölünün ailesi o diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından töbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.” (Nisa, 4/92) âyeti nazil oldu (Razi, 1420: VIII/233)

1.8. İnkârcı Zenginlere Gıpta Etmenin Pişmanlığa Sebep Olması

İnsanlar, dünyalıkta sürekli kendilerinden yukarıda olanlara bakmışlar, onların ellerindeki zenginliğin kendilerinde olmasını arzulamışlardır. Ancak çoğu kez her imkanın aynı zamanda bir imtihan olduğunu gözden kaçırmışlardır. Zaman zaman varlık sahiplerinin zenginliklerinin başlarına açtığı felaketlere şahit olduklarında da, onların yerinde olmayı temenni edişlerine pişmanlık duymuşlardır. Musa peygamberin davetine icabet eden müminler, Karun'un saltanatına gıpta ile iç geçiriyorlar ve onun yerinde olmak istiyorlardı. Bu insanların Karun ve zenginliğinin yerin dibine geçirildiğini gördüklerinde yaşadıkları üzüntü de pişmanlık nedenlerinden olarak Kur'an'da yerini almıştır.

Hz. Mûsâ'nın kavminden dillere destan bir zenginlik elde eden Karun (Kasas, 28/76); kendi kavmine servetinin büyüklüğünü göstermek için bir merasim düzenlemişti (Kasas, 28/79). Onun bu gösteriş dolu merasimi karşısında Hz. Mûsâ'ya iman eden İsrail oğulları ikiye bölündü. Gönülleri dünya hayatı ve nimetlerine meyilli olanlar: "Keşke Karun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı!" derlerdi (Kasas, 28/79). Karun, güçlü, işinin ehli ve ben merkezli, servetine sıkı sıkıya bağlı, sayıları az ama sermaye yönetiminde iyi yetişmiş bir ekibe (usbe) sahip bir kişiydi (Kasas, 28/76; Karaman vd., 2004: IV/245) Başlangıçta Mûsâ'ya iman etmiş, sonradan da kibre kapılıp inkâr edenlerle birlikte olmuştur (Razi, 1420: XVII/558,568)

Karun'un hayatı, serveti, tekebbür ve güçsüzlerin haklarını gasp edişi ile ilgili tefsirlerde uzun malumatlar vardır. Mehmet Vehbi, tefsirinde konuya dair şu hususlara vurgu yapmıştır:

"Karun'a nasihat tesir etmedi. Binaenaleyh, bir gün kemal-i gurur ve sürrula ziyneti içinde müstağrak olduğu halde kavminin bulunduğu bir cemiyet içine çıktı. Nas onun ziynetini seyrü temaşa ettiler. O kavim içinden yalnız dünyayı murat eden kimseler dediler ki: "Ah! Ne olaydı, Karun'a verilen dünya malının misli bize de verilseydi. Zira Karun, dünyada nasib-i kâmil sahibidir. "Sonunda biz onu da sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı ona yardım edecek adamları olmadığı gibi, kendi kendini kurtarabilecek durumda da değildi. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler bu kez, "Yazıklar olsun bize! Demek ki Allah nzki kullarından dilediğine bol, dilediğine de ölçülü veriyormuş. Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti. Vah ki vah! Demek inkârcular iflah olmazmış!" (Kasas, 28/81) diyorlardı. İşte böyle demekle dünkü gün vaki olan temennilerine nedâmet ettiler ve Karun'un mertebesini istemenin hata olduğunu bildiler. Çünkü dünkü gün, Karun'un refah ve saadetine gıpta edenler bugün o malın bais-i felaket olduğunu görünce; kemal-i istiğrap veteaccüple hatalarını itirafa ve Allah'ın lütfunu ikrara mecbur oldular (Vehbi, 1966: X/4141-4153). Karun ve serveti, insanlık tarihinde hep dikkat çekmiş dillere darb-ı mesel olarak yerleşmiştir.

Razi konuya değinirken, azgın zengin, servet şımarıklığı zalim/baskıcı rejimlerin kendi sermayedarlarını oluşturması, servetin insan psikolojisini

etkileyişi, sermaye gücü ve bilginin vahye kafa tutmaya nasıl dönüştüğü, iktidar sahiplerinin iftira silahı ile rakiplerini alt etme, ve halktan iman edenlerin bir kısmının zenginlik için dünyaya meyledivermeleri gibi hususlar olmak üzere bir çok başlığa dikkat çekmiştir (Razi, 1420: XVII/558, 568)

Karun ve serveti, kendisi ve ona gıpta edenlere derin bir pişmanlık yaşatmıştır. Geçici güç ve varlıklarla başkalarını tahkir eden ve onun gücünü yine böylesi hataları yaşamak hevesi ile elde etmeyi temenni edenler, bu duygulara ortak olup hazin sonları ile karşılaştıklarında büyük bir nedamet yaşamışlardır.

1.9. Tebliğ Görevini Terk Etmenin Pişmanlığa Sebep Olması

İnsanlık tarihi boyunca İslâm'ı insanlara tebliğ etme görevi aralıksız olarak devam ede gelmiştir. Bu görev bazı dönemlerde Allah tarafından gönderilen rasüller ve nebiler aracılığı ile yerine getirilmiştir. Nübüvvet müessesesinin Hz. Muhammed ile son bulmasından sonra bu görev peygamberlerin varisi olan ilim ve hikmet ehli tarafından sürdürülmektedir. Allah'ın kendilerine tebliğ görevi verdiği hiçbir peygamber ya da alim bu görevden kendisini azade sayma hakkına sahip değildir. Tebliğ ile görevlendirilen peygamberler görevlendirildikleri kavim ve coğrafya da Allah tarafından tayin edilmiştir. Dolayısı ile görevlendirildiği kavmi ve şehri izinsiz olarak terk etme hakları da olmamıştır. Tebliğ muhatap olan kavim, inkarda inatla dirense de kendilerine o beldeyi terk etme izin verilmemiştir.

Kutsal metinler merkezli olarak konuya bakıldığında ilahi emirleri tebliğle görevlendirilip bu hataya düşenlerden birçok örneğe rastlamak mümkündür. Bunun neticesinde pişmanlık içinde zor imtihan ve mihnetlerle karşılaşmışlar, bazen de ölümle yüz yüze gelmişlerdir.

Âyetlerde bunun en önemli örneği de, görevlendirildiği şehir halkı Ninovalıları terk eden Yunus peygamberdir. Hz. Yunus, Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiş, halkına bir müddet tebliğde devam etmişse de onlar iman etmedikleri gibi peygamberlerini tahkir ve tehditte ısrarcı olmuşlardır. Yunus, izin verilmeden görevlendirildiği Ninova'yı terk ederek gemiyele deniz yolculuğuna çıktı. Yolda gemi yükün ağırlığı nedeniyle batma tehlikesi ile karşı karşıya kalınca, kura ile bazı kişilerin denize atılmasına karar verilince Yunus, kurada ismi çıkması üzerine denize atılmasının akabinde onu

bir balık yuttu. Balığın karnında karanlıklar içinde kalan Yunus, hatasını anlayarak, yaptıklarına derin bir tessür ve pişmanlık duyup nefsini kınayarak pişmanlığını: “Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” (Enbiya 21/87-88) diyerek ortaya koymuştur.

Allah, Yunus peygamberin pişmanlıkla yaptığı bu tövbeyi kabul ederek, onu kınanmış bir halde ıssız bir köşeye atılmaktan ya da haşır gününe kadar balığın karnında karanlıklarda kalmaktan kurtardı. Hz. Yunus, kendisine tebliğ görevi verilen beldeyi izinsiz terk etmeye yeltenmenin büyük bir hata olduğunu görerek, hatasından dolayı af dilemiş ve büyük bir pişmanlık yaşamıştır (Enbiya, 21/87-88; Saffat, 37/139-148; Kalem, 68/48-50)

Balığın Yunus’u yutması, Ninova’da ki tebliğ ile görevlendirilişinden sonradır. Nitekim o, halka inanmadıkları takdirde hemen azabın geleceğini bildirmiş fakat Allah Ninovalıların tövbelerini kabul edip onları affetmiştir. Bunun üzerine Yunus yalancı duruma düştüğünü düşünerek öfkeyle oradan ayrılmıştır. Razi, onun bu öfkesinin nedeni hakkında “kendisini yalancı çıkardığından dolayı rabbine kırgın olduğu ve kavmi imana gelmediği için kavmine öfkelenildiği” şeklinde iki görüş olduğunu ifade etmiştir (Râzî, 1420: XXII/213-215; Taberî, 1326, I/376).

1430/2009özisî’ye göre Yunus gelecek azap konusunda Ninovalılar’ı uyararak onlardan ayrılmış, akabinde tövbe etmeleri üzerine Allah onları affetmiştir. Yunus’a tekrar dönmesi emredilmiş, fakat kavminin tövbesinden habersiz olduğu için öldürülme korkusu ve inkarda ısrarcı davranmaları sebebiyle öfkelenerek Ninova’yı terk etmiştir. Daha sonra bindiği gemiden denize atılıp onu yutan balığın karnında bir süre kalarak cezasını çekmiştir (Makdisi, 1962, III/110-113).

Yunus yaşadığı öfke ile tövbe etmeksizin kalsaydı, “mezzum/kendisi ve diğer yaratılmışlar tarafından kınananlardan” olacaktı. Fakat o hatasını itiraf ederek “Senden başka ilah yoktur. Seni her türlü noksanlıktan tesbih ile tenzih ederim. Şüphem yok ki ben kendime yazık ettim” (Enbiya, 21/87-88) yakarışı ile affını talep etti. Bu aynı zamanda pişmanlığını da ortaya koymak anlamına geliyordu. Eğer Allah’ın nimeti ona yetişmemiş olsaydı, tövbe ve nedâmetle tesbihi ilham edip duasına icabetle imdat etmese idi; denizde kendisini yutan

balığın karnından çıkarıldığı yere mezmum bir şekilde atılacak, pişmanlığı ebediyen sona ermeyecekti (Yazır, 1982: VI/4071-4076).

1.11. Davette Yoksulları Ötelemenin Pişmanlığa Sebep Olması

Toplumsal dönüşümü hedefleyen tüm inkılapçılar ve davetçiler, kısa zamanda hızlı mesafe kat etmek için, öncelikle o toplumun ileri gelen sözü dinlenen etkin kişilerine ulaşmayı hedeflemişlerdir. Ancak ahlaki terakkiyi hedefleyen peygamberlerin tebliğlerine ilk önce yoksul, öksüz, yetim ve kimsesizler daha çabuk icabet etmişler; onların bu yönelişi toplumun kısa zamanda terakkisine ivme kazandırmıştır. Davette yoksulları erteleme ve öteleme tebliğciler için pişmanlık sebeplerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kimi zaman toplumun kahir ekseriyetini oluşturan bu kesiminin tebliğde ihmal edilmeleri, tebliğcileri ilahi ikazla karşı karşıya bırakmış bu durum ayetlerde pişmanlık sebepleri arasında zikredilmiştir.

Hız. Peygamber de tebliğ sürecinde böyle bir zelle ile imtihan edilmiş, bundan dolayı da Allah tarafından uyarılmıştır.. Hız. Peygamber insanları dine davet ediyor ve onların Müslüman olmasını arzuluyordu. Özellikle, Mekke şehir devletinin ileri gelenlerine tebliği ulaştırmak için özel gayret sarf ediyor ve her fırsatta onları İslam'a davet ediyordu. Müşriklerin lider kesimi ise bu davete inat, tehdit ve hakaretle cevap veriyorlar; Hız. Peygamber ve arkadaşlarına amansız bir baskı uyguluyorlardı. Bir ara içlerinden ileri gelen birkaç müşrik, Hız. Peygamber'e fakirleri yanından uzaklaştırması şartı ile kendisini dinleyebileceklerini söylediler. Hız. Peygamber, bu teklifi ilk etapta şiddetle reddedince bu sefer müşrikler "Bari biz senin yanına geldiğimizde onlar kalkıp gitsinler, biz çıkınca geri senin yanına dönsünler. Çünkü biz bunlarla oturmayı gururumuza yediremiyoruz." Şeklinde bir teklifle taleplerini yenilediler. Allah Rasülü, müşriklerin müslüman olabileceklerini ümid ederek teklifi kabul etmeye niyetlenmişken ayetlerle bu konuda ikaz edildi. Bu ilahi itabın akabinde aklından böyle bir düşünce geçirip bunu da fakir müslümanlara hissettirdiği için Hız. peygamber pişman oldu.

Rasülullah, müşriklerin teklifini kabul etmeyi gönlünden geçirdiği esnada: *"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından uzaklaştırma. Onların hesabında sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları yanından kovasın. Eğer onları kovarsan sen de zalimlerden olursun."* (Enam,

6/52) “Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zineti arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme” (Kehf, 18/28) âyetleri ile uyarılınca bu fikrinden vazgeçti.

Hız. Peygamber, yukarıdaki âyetlerde ümmetin fakirlerinden olan sahabelerle ilgiligenel olarak ikaz edilirken, ayrıca özel olarak da daha sonra kendisine müezzin olacak olan Abdullah İbni Mektup sebebiyle de özel olarak uyarılmıştır. Yeni bir toplumun inşasında tebliğin toplumda tüm kesimlerine ayrıcalık olmaksızın ve eksiz yerine getirilmesinin önemine vurgu için ikinci kez âyetlerle bu konu gündemde tutulmuştur. Yine başka bir seferinde Rasûlullah, İslam hakkında bilgi almaya gelen kibirli bazı müşrik liderlerle görüşürken sahabeden gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektum gelerek: “Ya Rasulüllah, bana öğüt ver” demişti. Hız. Peygamber, çok meşgul olduğu için yüzünü ekşitip Abdullah’a sırtını dönmüş, yanındakileri dinlemeye devam etmişti. Bu hareketinden dolayı, Allah tarafından uyarılmış ve konu ile ilgili bir süre indirilmiştir. Peygamber, bu zellesinden dolayı hayatı boyunca pişmanlık duymuş, Abdullah ile ne zaman karşılaşsa :“Kendisinden dolayı rabbimin beni azarladığı kul hoş geldin” der ve ona iltifatlar ederdi. Bu ve benzeri iltifatlarının yanında, iki defa gazaya çıktığında Medine’de kendi yerine vekil olarak bırakmıştır (Abese, 80/1-10; Kehf, 18/28; Enam, 6/52-53; Karman vdğ., 2004: V/555; Zemahşeri, 1407: IV/217)

1.12. Akrabaya Yardımı Kesmenin Pişmanlığa Sebep Olması

Toplumsal dayanışmayı güçlendirerek, temelleri sağlam bir sosyal yapı oluşturmak İslam’ın temel hedeflerinden olagelmıştır. Bunun ilk ayağı olarak da yapılacak her türlü infakın yakın akrabalarından başlanması tavsiye edilmiş, yardımlaşmanın çok önemli bir hata veyahut açık bir günah olmaksızın terk edilmesi Kur’an âyetlerinde eleştirilmiştir. Bu hususta akrabalarına anlık bir öfke iele yardımı kesenler ikaz ve eleştirilere muhatap olmuşlar ve pişmanlık- la yaptıkları hatayı sonlandırmışlardır.

Bunun en bariz örneği Hız. Ebu Bekir’in ifk hadisesi sürecinde teyze oğlu Mistah’la yaşadığı imtihandır. Fakir olan teyzesinin oğlu Mistah’a infak ve tasattuk yapar, her türlü ihtiyaçlarının giderilmesinde sürekli destek çıkardı. Mistah, Hız. Ebu Bekir’in kızı Aişe’ye münafıklarca atılan iftirayı diline dola-

arak yayılmasına sebep olunca, Mistah'a yaptığı yardımı kesmiş ve bir daha yardım yapmayacağına dair yemin etmişti. Bunun üzerine nazil olan ayetle ikaz edilince verdiği karardan dolayı nedâmet duymuş ve bu olay da pişmanlık sebepleri arasında yerini almıştır. Hicri 5. Yılda gerçekleşen Beni Mustalık seferi dönüşü esnasında Hz. Aişe, dönüşte ordunun istirahat için gecelediği yerde hevdeçten çıkıp; ihtiyaç gidermek için ordugahtan uzaklaşmıştı (İbn-i İshak, 1981: III/310). İhtiyaç gidermeye gittiği yerde, gerdanlığını düşürdüğü fark edip, ararken biraz oyalanıp gecikti. Döndüğünde, ordunun yola çıktığını görünce; kendisinin yokluğunun fark edileceğini düşünüp; otağ kurulan yerde oturup beklemeye başladı. Ordu artçısı Safvan b. Muattal es-sülemi, uzaktan uyuyan bir insan silüeti görüp onun yanına geldiğinde, önce onun öldüğünü zannederek: "İnne Lillahi ve İnne İleyhi Raciun" dedi. Daha sonra Aişe validemiz uyanınca devesine bindirip onu orduya yetiştirmek üzere yola çıktı. İnsanlar, Aişe'yi Safvan tarafından orduya yetiştirdiğini gördüler (Buhari, Sahih, V/56; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/195). Münafıkların reisi Abdullah ibni Übey birkaç arkadaşı ile birlikte bu olayı fırsat bilerek: "Valla-hi, ne bu adam Aişe'den; ne de Aişe bu adamdan kurtulamayacak. Demek Rasülüllah'ın ailesi bu adamla gecelemiş ha!" diyerek fitnenin ateşini fitillemiştir (Zemahşeri, 1407: III/217-218; Nesefi, 1320, II/492-493).

Nihayet Hz. Aişe yirmi küsur gün sonra bu dedi kodulardan Ümmü Mistah aracılığı ile haberdar olunca (Buhari, Sahih, V/57; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/195; Müslim, Sahih, VIII/114-115) üzüntüden yemeden içmeden kesilerek hastalığı iyice ilerledi. Medine'de bu olayı en çok Abdullah b. Übey, bazı Hazreçliler, Hassan b. Sabit, Ebu Bekir'in teyze oğlu Mistah b. Üsase ve Hamne binti Cahş dillendirerek halk arasında yayılmasına sebep oldular (Buhari, Sahih, V/57; İbn-i İshak, 1981: III/312; Köksal, 1984: V/75) Hz. Aişe, hastalığının nekâhet döneminde bir tesadüfle babasının teyze kızı Ümmü Mistah'ın oğlunun bu dedikoduyu anlattığını duyunca üzüntüsünden tekrar hastalanmış, arkasından da Hz. Peygamber'den izin alıp babasının evine dönmüştür (Kadı İyaz, 2012, III/536-539)

Elli küsur günlük zor süreç, Aişe'nin masumiyetini haber veren Nur 11-25. âyetleri nazil olduğunda, olayın iftira olduğu ortaya çıkınca Hz. Ebu Bekir, had cezası uygulanmasına rağmen, Mistah'ı ailesi ile birlikte himayesinden çıkararak bir daha yardım etmeyeceğine dair yemin etti (Nesefi, 1320, II/494;

Zemahşeri, 1407: III/219-221). Nur 22. Ayeti ile aldığı kararın yanlışlığına vurgu yapıldı: *“İçinizden yardım sever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere artık bir şey vermeyeceğiz diye yemin etmesinler. Bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.”* Yukarıdaki ayet bu konu sebebiyle nazil olmuştur (Zemahşeri, 1407: III/219-221; Karaman v.dğr., 2004: IV/90). Bu âyetin nüzulünden sonra Hz. Ebu Bekir: *“Vallahi, ben Allah'ın beni bağışlayıp yarlıgamasını elbette isterim. Ben, artık yaptığım yardımı, ondan hiç bir zaman kesmem”* diyerek pişmanlığını itiraf etti. Mistah'a hicretten bu yana vere geldiği nafakayı yeniden vermeye başladı (Buhari, Sahih, V/60; Ahmed b.Hanbel, Müsned, VI/197; Müslim, Sahih, VIII/117).

4.5.14. Devlet Sırrını İfşa Etmenin Pişmanlığa Sebep Olması

Tarihte kurulan büyük devletler başta olmak üzere tüm devletlerin varlığı ve bekası için devlet sırrının saklanması temel düstur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyle olunca asr-ı saadette Hz. Peygamberin tesis ettiği devletin kurucu ana unsuru olan sahabeler de bu hususta gerekli titizliği göstermişler, Medine İslam devletinin sırlarını canları pahasına bile olsa korumuşlardır. Ancak zaman zaman bu emre çeşitli mülâhaza ve endişelerle aykırı davranışlar da olmuş; bunlar yaptıklarından dolayı vahiyle ikaz edilerek azarlanmışlardır. İşte bu itap ve ikaz karşısında yaşananlar da pişmanlık sebepleri arasında yerini almıştır.

Bunun en açık örneğini sahabeden Hâtıb yaşamıştır. Bedir ehlinden olan Hâtıb, ailesini korumak niyeti ile seferin Mekke'ye olduğunu tahmin ederek Müslümanların ve devletin önemli bir sırrını ifşa etmiştir. Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması'nı ihlâl eden Mekkeli müşriklere ders vermek için Mekkelilere yapılacak seferini gizledi ve orduya sadece gazaya gidileceğini açıkladı. Tam bu günlerde Mekke'de şarkıcılık yaparken hicret edip Medine'ye gelen işini burada yapamayan Sâre isimli cariye; Allah Rasûlü'nden yardım isteyerek Medine'den ayrılmak için izin istedi. Sâre'nin bu isteği Rasûlullah tarafından uygun bulundu ve kendisine izin verdi. Bu arada Hâtıb bin Ebî Beltea, bir yolunu bulup Sâre'ye ulaştı. Seferin Mekke üzerine olduğunu kuvvetle muhtemel görerek, ona seferi haber veren gizli bir mektup verdi. Hâtıb, Mekke'deki akrabalarının zarar görmemesi için bu seferi müşrik-

lere haber veriyordu. Fakat Cebrail bu gizli ihaneti Rasûlullah'a vahiyle bildirdi (Semerkandi, 1423: III/434).

Hız. Peygamber o kadını yakalamaları için Ali, Zübeyr ve Mikdat'ı göndererek şöyle emir verdi: "Mekke'ye 22 mil uzaklıkta Mekke yolunda bir kadın göreceksiniz. Onda Hâtıb'in müşriklere verilecek mektubu vardır. Mektubu verirse kadını serbest bırakın. Vermezse onu öldürün!" Onlar Rasûlullah'ın buyruğu doğrultusunda hareket ederek, kadına yolda ulaştılar. Hız. Ali, mektubu vermek istemeyen kadına "Vermezsen seni soyacağız. Böylece buluruz" deyince çaresiz mektubu onlara teslim eden Sare'yi serbest bıraktılar. Mektup, Hız. Peygambere ulaştırıldı. Rasûlullah, mektubu okuyunca Hâtıb'ı huzuruna çağırarak: "Bunu nasıl yaptın?!" diye sordu. Hatib: "Ya Rasûlallah! Ben içimden kâfirlere sevgi beslemiyorum, mürted de olmadım. Benim Mekke'de yakın akrabalarım var. Ben Kureyş'ten değilim. Onlara bir zarar dokunmasını istedim. Hedefim bu idi. Allah Peygamberine elbette yardım edecektir." diyerek yaşadığı pişmanlığı tüm açıklığı ile itiraf etti. Onun cezalandırılması taleplerini de pişmanlığını ve Bedir ehlinden oluşunu göz önünde tutarak reddetmiştir (İbn-i Kesir, 1419: VIII/111; Semerkandi, 1423: III/434. Ayrıca bkz.: Razi, 1420: XXI/430; Yazır, 1982: VII/4890-4892; Hazin, 1320: VI/236-237; Beydavi, 1320: VI/236-237; Celaleddin, trs: VI/236).

4.5.15. Müslüman Bir Lideri Öldürmenin Pişmanlığa Sebep Olması

Toplumun inşasında ve ıslahında öncü durumda olan, insanlar tarafında hayırlı işlerde örnek alınan kişilere karşı yapılan suikastlar tarih boyunca olagelmıştır. İnsanların saygısını kazanmış, onların hakkı ve hakikati görmesine sebep olmuş bu insanlar her zaman hedefte olmuşlardır. Şer odakları topluma mal olmuş kişilerin canına kıyarak, ahlakî yükselişi durdurabilecekleri zehabına kapılmışlar, hazırladıkları tuzaklarla bu insanların canlarına kıymışlardır. Bu hile ve tuzaklara alet edilen, dünyevî hesaplarla bu kirli cinayetlerde maşa olarak kullanılanlardan bazıları ise ilerleyen süreçte hatalarını anlayarak nâdim olmuşlardır.

Nüzul döneminde bu cinayetlerde infazcı olarak kullanılan, Müslüman olduktan sonra hatasını anlayan Vahşi'nin pişmanlığı bunun en güzel örneğidir. Mekke'nin fethinden sonra hakkında ölüm fermanı çıkarılan Vahşi, Uhud savaşında Hız. peygamberin amcasını öldürdüğü için büyük bir ümitsizlik

yaşamıştır. Çünkü Vahşi, değerli bir komutan, cesur bir Müslüman ve aynı zamanda Rasûlullah'ın amcasını şehit etmenin büyük bir cürüm olduğunu bilmekteydi. Hz. Hamza gibi bir Müslümanı öldürmenin, önce İslam toplumuna ve devletine sonrada Hz. Peygamberin şahsına yapılmış büyük bir ihanet olduğunu anlamıştı. Onun Hamza'yı öldürdükten sonra yaşadığı pişmanlık, âyetlerle tespit edilen önemli pişmanlık sebepleri arasındadır.

Kureyş eşrafından Cübeyr b. Mutim'in veya Tuayme b. Adıyy'in kölesi olan Vahşi b. Harb aslen Habeşlidir (İbnü'l-Esir, 1286: V/438; Köksal, 1984: IX/324). Mutim, Uhud Savaşı hazırlıkları esnasında Vahşi'ye; Bedir'de amcası Tuayme'yi öldüren Hamza'yı öldürürse onu azat edeceğini vaat etmişti (Vakidi, 1965: I/285; Cevzi, 2004: 148). Ebu Süfyan'ın eşi Hint binti Utbe de Bedir'de babasını, kardeşini ve amcasını öldüren Hamza'yı ortadan kaldıracak kişiye bütün zinet eşyalarıyla birlikte on altın vereceğini vaat ediyordu (İbn-i Asakir, 1979: LXII/402). Uhud'ta tüm köleler savaşta geri hizmette görevlendirilmişken, sadece Vahşi ile Suabs'ın savaşa katılmasına izin verilmişti (Vakidi, 1984: I/230). Vahşi, savaşın başlaması ile Hz. Hamza'yı bir kayanın arkasına gizlenerek takip etmeye başladı. Nihayet, Siba b. Abduluzza ile çarpışarak onu öldürdüğü esnada; saklandığı kayanın arkasından çıkarak elindeki mızrağı fırlatıp onu şehit etti. Onun iç organlarını çıkarıp daha önce onun iç organlarından kolye yapıp boynuna asacağına yemin eden Hind'e götürdü. Hind, Hz. Hamza ve diğer şehitlerin organlarını gerdanlık yaparak, Bedir'in intikamını aldığını söyleyerek intikam hırsını tatmin etmeye çalışıyordu. Bu olaydan sonra Vahşi, kendisine tarafından söz verildiği üzere, azat edilmiş, Uhut savaşının sonucunu, Mekke'ye ilk ulaştıran kişi olarak da tarihe geçmiştir. Daha sonra müşriklerin safında Hendek savaşına da katılarak harbesi ile Tufeyl b. Numan el-Ensari'yi şehit etmiştir (Vakidi, 1965: II/473).

Vahşi işlediği bunca büyük günahlara rağmen müslüman olduktan sonra işlediği bu hatalara pişman olmuş, hürriyetini elde etmek için bu savaşa katıldığını itiraf etmiştir (Küçükbaşçı, 2012: XLII/450-451; İbn-i Kesir, 1932: IV/19). Mekke'nin fethinden sonra İslam'a ve Hz. Peygambere düşmanlıkta ileri gitmeleri sebebiyle, genel affın dışında tutulan on kişinin arasında olduğunu öğrenince, Tai'fe kaçtıysa da onlar Medine'ye müslüman olmak niyeti ile heyet göndermeye karar verince, Dimeşk'a, Yemen'e veya başka bir yere kaçmayı planlamıştır. Bu sıralar yaşadığı derin çaresizlik ve pişmanlığı: "Tai'fe

halkı, Müslüman olmak için Medine'ye heyet gönderdiği zaman, yeryüzü bana dar geldi." diyerek dile getirmiştir (İbn-i Esir, 1286, V/439-440; Zehebi, 1985: I/129-130). Bu düşünceler içinde ne yapacağını bilmez bir halde iken kendisine Hz. Peygamber'in İslam'a girenleri affedeceği haberi ulaştığında başka bir şehre kaçma fikrinden vazgeçerek Ben-i Sakif'le veya tek başına Medine'ye varıp mescitte Hz. Peygamber'in huzurunda müslüman olmuştur. Ancak, işlediği cinayetin nerede ise küfre yakın büyük bir günah olduğuna inandığı için affedilmesinin imkânsız olduğunu düşünerek, çekince ve tereddütlerini Hz. Peygamber'e iletmiştir (İbn-i Asakir, 1979: LXII/413; Köksal, 1984: IX/324). Semerkandi, Razi ve Hazin gibi müfessirlere göre, Vahşî'nin yaşadığı bu ümitsizlik ve tereddütlerinin akabinde Nisa 4/48. âyeti nazil olmuştur (Razi, 1420: X/97-98; Hâzin, 1320: II/95-96; Vehbi, 1966: III/942-943). Vahşi, af talebi safhasındaki haberleşme ve mektuplaşmalar sonrasında müslüman olmuştur (İbn-i Asakir, 1979: XLII/413; Küçükaşçı, 2012: XLII/450-451).

Hz. Peygamber, Vahşî'den amcasını nasıl şehit ettiğini anlatmasını isteyince, o anlattıkça üzüntüsü büyümüş ve derin bir teessür duymuştur. Ancak Vahşî'yi cezalandırmamış, sadece gözüne çok görünmemesini isteyerek, kendisinde biraz uzak olmasını talep etmiştir. Bu üzüntü ile Medine'yi terk eden Vahşî'nin pişmanlığı gün geçtikçe artmış ve her geçen gün yaşadığı bu nedâmet onu daha çok etkiler olmuştur. Rasûlüllah'ın vefatından bir yıl sonra Hicri 13'de (m.633) Halid b. Velid komutasında katıldığı Yemame savaşında harbesi ile yalancı peygamber Müseyleme'yi öldürünce de: "Hamza'yı şehit etmekle insanların en hayırlısının kanına girmiştin. Şimdi ise Müseyleme'yi öldürerek insanların en şerlisini ortadan kaldırdım" diyerek iç dünyasında o güne kadar yaşadığı pişmanlığı dile getirmiştir (İbn-i Hişam, 1936: III/36).

4.5.16. Savaşa Katılmakta İsteksizliğin Pişmanlığa Sebep Olması

Vatanı ve toprakları korumak, toplumun değerlerinin işgallerle çiğnenmesini önlemek ve İslam'ı tüm insanlığa duyurmak için savaş için sefere çıkmak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Tarih boyunca savaş ve sefer hazırlıkları olağelmış bundan böylede olagelecektir. İslamın ilk döneminden itibaren zorlu şartlar altında düzenlenen bu seferlere katılma konusunda az da olsa isteksiz davrananlar olmuştur. Bunlar mümin olmalarına rağmen farklı saikler ve mazeretlerle bu seferlere katılmamışlardır. Bu kimseler ordu savaş ve sefer-

lerden döndüklerinde uydurdukları bahanelerin vicdânî ve hukûkî bir dayanağının olmadığını anladıklarında derin bir hüznün, büyük bir pişmanlıkla karşı karşıya kalmışlardır. Kur'an bu durumu da yaşanacak pişmanlık sebepleri arasında saymış, bu tür davranışlardan uzak olunması konusunda inananları uyarmıştır.

İslam tarihinde bunun en güzel örneği Tebük seferinde bir kısım sahabenin yaşadığı imtihandır. Tebük seferi, zorlu ve sıcak bir mevsimde Mekke'nin fethi ve Huneyn savaşından hemen sonra olması münasebetiyle; imanları zayıf olan bir kısım Medinelileri zorlamıştı. Ensar'dan Ka'b İbni Mâlik, Hilal İbni Ümeyye, Mürare İbni Rebi de bu sefere nefislerinin kendilerini tutsak alması sebebiyle katılamadılar. Ordu seferden dönünce içlerinde yaşadıkları büyük pişmanlık, âyetlerde uzun uzadıya zikredilir.

Münafıklar çeşitli toplantılarla gazveyi engellemeyi ya da katılanların sayısının düşük olmasını sağlamaya çalışıyorlardı (Tevbe, 4/81). Bu faaliyet ve toplantıların merkezi haline gelen Süveylim isimli münafığın evi, Hz. Peygamber'in emriyle yakılmıştır (Yiğit, 2011: XL/229; Hamidullah, 2003: I/334-336). Tefsir kaynaklarında, hiçbir mazeretleri olmadığı halde seferden geri kalan ve âyette "seferden geri kalan üç kişi" diye bahsedilen sahabelerin Ka'b İbni Mâlik, Hilal İbni Ümeyye, Mürare İbni Rebi olduğu zikredilir (Hâzin, 1320: III/208-212; Beydavi, 1320: III/208-214; Razi, 1420: XVI/166; Karaman vd., 2004: III/90-91). Bunlar sefer için hareket eden orduya katılmadıkları gibi, orduya yetişmek için Hz. Peygamber'in peşinden de gitmemişlerdir. Gazveye katılmayanlardan Ka'b, bunu şöyle anlatır: "Hz. Peygamber, benim sözümden hoşlanırdı. Binâenaleyh, savaşa katılma hususunda O'ndan geri kaldığımda, Hz. Peygamber:"Ka'b'ı savaştan alıkoyan şey neydi acaba?" diye sormuştu. Rasulüllah, Medine'ye geri dönünce, münafıklar mazeret beyanında bulunmuşlar akabinde de özürleri kabul edilerek mazur görülmüşlerdi. Ben de Hz. Peygamber'in yanına vararak: "Benim atım da, silahım da hazırды. Mazeretsiz olarak seferden geri kaldım. Benim bağışlanmamı dile!" dedim. Allah'ın Resulü: "Ka'b doğru söyledi. Kalk! Allah senin hakkında hükmünü verinceye kadar bekle" (Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/457; Buhari, Camiu's-Sahih, V/13131-132) dedi.

Daha sonra Hz. Peygamber, Ka'b ve arkadaşlarının itiraf ve pişmanlıklarını kabul etmeyerek ashabın onlarla oturup kalkmasını men etmiş, bir müddet sonra eşlerine yaklaşımlarını bile yasaklamıştır. Böylece yer, olanca genişliğine rağmen onlara daralmış, Medine sokakları onları almaz olmuştur. Elli gün kadar geçmişti ki Allah, "Şu bir gerçek ki Allah, Peygamber'e ve o sıkıntılı zamanda, içlerinden bir gurubun moralleri bozulmaya yüz tuttuktan sonra bile ona bağlılıklarını koruyan muhacir ve ensara lütfuyla muamele etti ve sonra da hepsinin töbelerini kabul etti. Allah onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir. Allah geriye bırakılan üç kişinin de töbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yer-yüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlamışlardı. Bunun üzerine O da, eski durumlarına dönmeleri için onlara töbe nasip etti. Hiç şüphesiz Allah, töbe kapışım alabildiğine açık tutan ve rahmetiyle kuşatandır"(Tevbe 9/117-118) mealindeki âyetleri indirdi. Bu esnada Ümmü Seleme'nin evinde olan Hz. Peygamber, mescide çıkarak, "Allahu Ekber! Allah, arkadaşlarımızın mazur oldukları hususunda âyet indirdi" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s), sabah namazını kıldırdıktan sonra, bunu ashabına açtı ve onlara, Allah'ın o kimselerin pişmanlık ve töbesini kabul ettiği müjdesini verdi. Bunun üzerine, o üç kişiye Allah tarafından affedildikleri müjdesi verildi (Râzî, 1420: XVI/167; Şevkânî, 1414, II/469-470; Vâkidî, 1965: III/1053-1054; Ahmed b. Hanbel, 1969: III/459).

Bu üç sahabenin seferden geri kalışlarına bahane ve mazeretler üretmeyip, hatalarını doğrudan Hz.Peygambere arz etmeleri bu müjdeli sonu hazırlamıştır.

1.8. İnkâr ve Şirkin Pişmanlığa Sebep Olması

Şirk ve inkar insan fitratını, insan iç huzurunu baltalayan en tehlikeli hastalıklardandır. Nereden geldiğini ve nereye gittiğini iç dünyasında tatmin edici bir şekilde cevaplayamayan fertler, çok rahat suç işleyebilmekte ve başkalarının haklarını çiğneyebilmektedir. Bu durum onu varlık içinde yok olma tehlikesi ile yüz yüze getirmekte, bazen intihara bile sürükleyebilmektedir. Her şeyi elde ettiği halde iç huzur yakalayamayan insan, verdiği bunca emeğin, onu mutlu etmediğine gördüğünde çok büyük bir pişmanlığın pençesine düşmektedir. Sadece daha çok kazanmak ve dünya yurdunda rahatlığa ermeyi hedefleyen insanlar, bu imkanları elde ettiklerinde derin bir ruhsal boşluk yaşamakta ve hedefsiz ve gagesiz kalabilmektedir.

Gerek iman edip inkâr ve şirkten dönen müminler, gerekse bu dünya hayatında iman etmeyi tercih etmeden ölen inkârcıların yaşadıkları pişmanlıkların temel sebeplerinden birisi de kör saplantı ile düştükleri inançsızlıktır. Ayetler, insanların içine düştüğü bu inançsızlığı da yaşanan ve yaşanacak olan pişmanlıkların sebepleri arasında göstermektedir. İman edenler, geçmiş hayatlarındaki inkârlarına pişmanlık duyarak, tövbe ve iman ile hatalarından kurtulmaya muvaffak olurken (Münafikun, 63/9-11; A'raf, 7/42-44) dünya hayatında iman etmeden ölen kâfirler de, âhirette bu hatalarından dolayı derin bir pişmanlık yaşayacaklardır (Enam, 6/31; Nisa, 4/41; Sad, 38/55-64; Yasin, 36/48-54).

Sonuç

Pişmanlık, geçmişte yaşanan bir olay sebebiyle yapılan hatalara kederlenerek yüreğin yanması, sürekli artan bir üzüntü hali ile aynı hataya düşmemek üzere terk etmeye karar verip hatasını kendisine dert edinip çıkış yolları arayarak kişinin içselleştirdiği başkalarının fark edilmesi zor vicdânî bir eylemdir.

Pişmanlığın tam olarak kavranabilmesi için *hüzün*, *telehhüf*, *tehassür*, *töve* ve *esef* kavramları iyi anlaşılmalıdır. Pişman olmuş bir kişi, bazen hüznü, bazen telehhüf, bazen tehassürü bazen de tövbe ve esefi, kimi hallerde de bunları tümünü aynı anda farklı yoğunluklarda yaşamaktadır.

İlk insanla başlayan pişmanlık, hayatın her safhasında karşımıza çıkmaktadır. Tüm fertler kendisine verilen nimetler muvacehesinde imtihanlardan geçmektedir. Pişmanlık, insanın geçmişteki davranışlarından hoşnut olmama duygusudur. Bir eylemi yerine getirdikten sonra üzüntü, utanç, mahcubiyet veya suçluluk karışımı bir duygu hissederek "Keşke öyle yapmasaydım!" diye düşünmesidir. Bu duygu, yanlış bir hareket yaptığını düşünen insanın kendini affedememesinden kaynaklanır. Burada, kişinin hata yaptığını kabullenmesi çok önemlidir. Hatanın bireye veya başkalarına olumsuz etkisinin olup olmaması ya da diğer kişilerin incinip incinmemesinden daha çok; yapılan işin yanlış olarak kabul edilmesi pişmanlığın ortaya çıkmasında hayati önem taşır. Bu safhada kişinin inandığı ve önemseydiği ahlaki değer yargıları başat bir rol oynar. Değer yargılarının doğru bir inanç sisteminden beslenmesi de pişmanlığın doğru bir sonuca ulaşması için önemli bir husustur.

İnsanlıkla iç içe olan bu olgu, her insanın mutlaka yaşayacağı ve kendisinden kurtulamayacağı bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an perspektifinden bakıldığında, önemli olanın bu olguyu yaşadktan sonra başta peygamberler olmak üzere vahiy terbiyesinden geçenlerin gösterdiği gibi bir tavır geliştirip, ebedi hüsrana uğramaktan sakınmaktır. Peygamberler ve sâlih kişiler bir hata yaptıkları zaman önce itirafa, sonra da içselleştirilmiş bir tövbe ve pişmanlığa yönelmişlerdir.

Sonuç olarak *kibir, iftira, ihanet, şehvi arzulara meyiletme, ölümsüzlük arzusu ve nisyan* insanlık tarihinde yaşanan önemli pişmanlıkların ana unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimizce insanlığa bu olguyu yaşatan tali sebepler de yukarıda saydığımız temel Sâiklere dayanmaktadır. Dolaysı ile pişmanlık duygusunu asgariye indirmek isteyen her fert bu olumsuz davranışlardan uzak durmalı, bunları iyi yönetmeli ve ilahi öğretiler ışığında daima uyanık olmalıdır.

Kaynakça

- AHD-İ ATİK. (1995), Komisyon, Müjde Yayınları, İstanbul.
- BABANZADE, AHMED NAİM. (1982), *Tecrid Tercemesi*, DİB Yayınevi, Ankara.
- AHMED b. Hanbel. (1969), *Müsned*, I-VI, yy., Beyrut.
- ARI, Mehmet Salih. (2012), 'Üsame', *DİA*, XLII/361-363, İstanbul.
- BEYDAVÎ, Nasıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî. (1320), (Mecmûatin mine't-Tefâsir içinde) *Envârut-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, İhyau't-Türâsi'l-Arabî*, Beyrut.
- BUHARÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. (1329), *Câmiu's-Sahîh*, Matbaâyı-Amire, İstanbul.
- CELÂLÜDDİN, Muhammed b.Ahmed el-Mahallî; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî. *Tefsiru Celâleyn*, Daru'l-Hadîs, Kahire.
- CEVZÎ, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. (2004), *Tezkiratü'l-Erîb fi Tefsîri'l-Ġarîb*(Ġarîbu'l-Kur'âni'l-Kerîm),Dâru'l-Kitabî'l-İlmiyye, Beyrut.
- HAMİDULLAH, Muhammed. (2003), *İslam Peygamberi*, Ankara.

- HARMAN, Ömer Faruk. (1996), "Hâbil ve Kâbil", *DİA*, XIV/376-378, İstanbul.
 -----(1997). "Havvâ", *DİA*, XVI/542-545, İstanbul.
- HÂZİN, Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî. (1320), (Mecmûatinmine't-Tefâsir içinde) *Lübâbü't-Te'vîl*, İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.
- İBN-İ ASÂKİR, Ali b. Hasen eş-Şâfiî. (1979), *Târihu Medîneti Dimeşk*, nşr. Ömer b. Garame el-Amrî, Beyrut.
- İBN-İ AŞÛR, Muhammed Tahir, (1984). *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't-Tunusiyye, I-XXX, Tunus.
- İBNÜ'L-ESÎR, Mübarek b.Muhammed. (1979), *el-Kâmil fi't-Tarîh*, nşr. C.I.Tornberg, Beyrut.
 -----(1286). *Üsdü'l-Ğâbe*, Tahran.
- İBN-İ HİŞAM, Muhammed Abdülmelik. (1936), *es-Sireüt'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekka vdğr., Kahire.
 -----(1987), *Kitâbü'l-Mübtede' ve fi'l-Meb'as ve'l-Meğâzi*, thk. Ömer Abdus-salamTedmurî, Kahire.
- İBN-İ İSHÂK, EbûAbdillah Muhammed b. İshak b. Yesar. (1981), *Sîret-ü İbn İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya.
- İBN-İ KESÎR, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. (1419), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Huseyin Şemsüddin, Dâru'l-Kitâbî'l-İlmiyye, Beyrut.
 -----(1932), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire.
- İBN-İ MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed bin Yezid. (1952), *Sünen-i İbn-i Mâce*, Mısır.
- KADI İYAZ, b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî. (2012), *eş-Şifâ bi-Ta'rîfî Hukûki'l-Mustafa*, thk-trc. Mehmet Yaşar Kandemir, İstanbul.
- KARAMAN, Hayrettin, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş. (2004), *Kur'ân Yolu*, DİB Yay., Ankara.

KÖKSAL, M. Asım. (2004), *Peygamberler Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara.

----- (1984). *İslam Tarihi: Hz. Muhammed(a.s.) ve İslamiyet, Medine Devri*, Şamil Yay., İstanbul.

KURTÛBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferhu'l-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddîn. (1964), *el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş, Kahire.

KUTUB, Seyyid, İbrahim Huseyn eş-Şêribî. (1412), *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut.

----- (1969), *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, çev. Süleyman Ateş, Hilal Yay., Ankara.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri. (2012), "Vahşi", *DİA*, İstanbul.

MAKDÎSÎ, Mutahhar b. Tâhir. (1962), *el-Bed' ve't-Târîh*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat.

MAKDÎSÎ, Müciriddin b. Muhammed el-Âlimi el-Hanbelî. (1430/2009), *Fet-hu'r-Rahman fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Riyad.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccâc. (2000), *Sahîh-i Müslim*, Dâru's-Selâm, Arabistan.

NESEFÎ, Ebû'l-Berekât Abdullah İbn-i Ahmed b. Muhammed. (1320), *Medâri-kü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Matbaayı Amire, Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.

NİSÂBÛRÎ, Nizamuddin b. Muhammed b. Hüseyin. (1416), *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân*, thk. Şeyh Zekeriyya Amirat, Beyrut.

ÖZAYDIN, Abdülkerim. (1991), "Ayyâş", *DİA*, IV/296-297, İstanbul.

RÂZÎ, Fahrudin Muhammed b. Ömer et-Temîmî. (1420), *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut.

SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. (1951), *Kitabu'l-Arais*, Mısır.

SEÂLİBÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd es-Seâlibî. (1997), *Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Sünne, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut.

- SEMERKANDÎ, Ebu Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yunus b. Rafî' et-Tüsterî. (1423), *Bahru'l-Ulûm*, Daru'l-kitâbî'l-İlmiyye, Beyrut.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî. (1414), *Fethu'l-Kadîr*, Daru İbn-i Kesîr, Dimeşk.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (1326), *Tarihu't-Taberî*, Mısır.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (1999), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa b. Sevre es-Sülemî. (2000), *Sünen-i Tirmizi*, Dâru's-Selâm Yayınevi, Arabistan.
- VÂKİDÎ, Muhammed b. Ömer. (1965), *Kitâbu'l-Meğâzî*, nşr. M. Jones, London.
- VEHBÎ, Mehmet. (1966), *Hülâsatu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Üçdal Neş., İstanbul.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi. (1982), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyyat, İstanbul.
- YİĞİT, İsmail. (2011), "Tebük", *DİA*, 228-230, İstanbul.
- ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza. (1994), *Tâcu'l-Arûsmin Cevâhiri'l-Kamus*, Beyrut.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed. (1985), *Siyer-i A'lâmu'n-Nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnâvut vdğr., Beyrut.
- ZEMAŞERÎ, Ebû'l-Kasım b. Amr İbn-i Ahmed. (1407), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidu't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabi Yay., Beyrut.